

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Кафедра соціально-гуманітарних дисциплін

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

з дисципліни «**ЮРИДИЧНА ПСИХОЛОГІЯ**»

Для студентів юридичного
факультету

Дніпро – 2016

Конспект лекцій підготувала Маркіна Л.Л. – доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін юридичного факультету Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат педагогічних наук, доцент.

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Батраченко І.Г., професор кафедри педагогіки і психології Дніпропетровського університету ім. А. Нобеля, доктор психологічних наук, професор.

Пріснякова Л.М., професор кафедри психології Дніпропетровського гуманітарного університету, кандидат психологічних наук, професор.

Конспект лекцій обговорений та схвалений на засіданні кафедри соціально-гуманітарних дисциплін юридичного факультету «29» липня 2016 р., протокол № 23

ТЕМА 1. ПРЕДМЕТ, ЗАВДАННЯ І СИСТЕМА ЮРИДИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ.

(2 години)

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

1. Предмет та завдання юридичної психології.
2. Система юридичної психології.
3. Зв'язок юридичної психології з іншими науками.
4. Система методів юридичної психології.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Александров Д.О., Андросюк В.Г., Казміренко Л.І. та інші. Юридична психологія: Підручник / За загальн. Ред. Л.І. Казміренко, Є.М. Моїсєєва. – К.: КНТ, 2007.
2. Бедь В.В. Юридична психологія: Навч. посіб. / В. В. Бедь – Львів: «Новий світ» - 2000», 2010.
3. Бочелюк В. Й. Юридична психологія. Навч. посіб./В.Й. Бочелюк – К: ЦУЛ, 2010.
4. Коновалова В.О., Шепітько В.Ю. Юридична психологія: Академічний курс: Підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / В.О. Коновалова, В.Ю. Шепітько – К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2004.
5. Максименко С.Д. Загальна психологія. 3-тє видання перероблене та доповнене: Підручник / С. Д. Максименко – К.: ЦУЛ, 2010.
6. Пальм Г.А. Загальна психологія: навч. посіб. / Г.А. Пальм -К.: ЦНЛ, 2009.
7. Психологія / За редакцією Ю.Л. Трофімова. – К.: Либідь», 2005.
8. Петюх В.М. Конфліктологія. Навч. пос.-К., 2003.
9. Сергеєнкова О.П. Загальна психологія: навч. посіб. / О.П. Сергеєнкова – К.: ЦУЛ, 2015.

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

Створити у здобувачів вищої освіти цілісне уявлення про навчальну дисципліну, розуміння її ролі та місця у системі навчальних дисциплін, що вивчаються майбутніми юристами; сформувати систему знань про предмет, систему, методологію, методи юридичної психології; сприяти усвідомленню студентами зв'язку теоретичного матеріалу з практикою, майбутньої професійної діяльністю.

ВСТУП

Психічне життя людини, пов'язаної із судочинством і правовою діяльністю, має особливості, характер яких визначається виконанням безлічі різноманітних соціальних і правових функцій. Саме дана обставина сприяла формуванню юридичної психології. У центрі уваги цієї науки знаходяться психологічні проблеми узгодження людини і права як елементів однієї системи. Вона розробляє рекомендації на підвищення ефективності системи «людина – право».

Суддя і слідчий, прокурор і адвокат, адміністратор і вихователь виправних колоній, нотаріус і юрисконсульт, оперуповноважений кримінального розшуку і криміналіст-експерт повинні бути озброєні психологічними знаннями, які дозволяють правильно орієнтуватися в складних і заплутаних правових відносинах.

Навчальна дисципліна «Юридична психологія» є теоретичною основою психологічної підготовки майбутніх юристів. Вона спрямована на оволодіння студентами базовими і сучасними знаннями в галузі юридичної психології для реальної допомоги в побудові успішної майбутньої професійної діяльності.

Лекція розкриває базові ключові поняття, які складають теоретичну основу для розуміння проблематики юридичної психології.

I. ПРЕДМЕТ І ЗАВДАННЯ ЮРИДИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

Психологія як наука вивчає об'єктивні закономірності, прояви і механізми психіки як особливої форми життєдіяльності. Сучасна психологія становить широко розгорнуту систему знань, яка включає ряд окремих дисциплін. Виділяють три великі групи галузей - теоретичну, науково-прикладну та практичну психологію.

Юридична психологія відноситься до науково-прикладної психології. Як будь яка прикладна наука, вона має на меті конкретизацію та поглиблення знань щодо конкретного виду юридичної діяльності.

Юридична психологія є інтегративною наукою, вона уявляє собою цілісну систему знань із психології та юриспруденції. Вона покликана розробляти загальні закономірності психологічної науки в їхньому специфічному відображенні - з погляду права.

Предметом юридичної психології є вивчення закономірності поведінки людей в системі правових відносин, а також структури і видів юридичної діяльності.

У сучасній юридичній психології виділяють закономірності, пов'язані з психологічними аспектами правотворчості, психологією правосвідомості й праворозуміння, психологічними проблемами правозастосування.

Юридична психологія пов'язана з дослідженням проблем реалізації системи правової поведінки психологічними засобами. У центрі уваги цієї науки знаходяться психологічні проблеми узгодження людини і права як елементів однієї системи. Вона розробляє рекомендації на підвищення ефективності системи «людина – право».

Юридична психологія як наука ставить перед собою певні завдання. В.О. Коновалов, В.Ю. Шапитько виокремлюють наступні завдання юридичної психології:

- вивчення психології особистості юриста (слідчого, прокурора, судді, адвоката й ін.) і його діяльності, психологічних особливостей юридичної процедури;
- розгляд психологічної ефективності дії норм права, правотворчого процесу;
- дослідження психологічної структури злочину й особи правопорушника, формування антисоціальної настанови і методів попереджувальної діяльності;
- вивчення шляхів формування психічної діяльності учасників судочинства з метою найбільш оптимального виконання завдань правосуддя;
- розгляд психологічних основ проведення окремих процесуальних дій з метою найефективнішого здійснення пізнавальної діяльності та її організації;

- дослідження психологічних закономірностей пенітенціарної діяльності з метою розробки системи заходів, що сприяють корекції поведінки засуджених;
- створення рекомендацій щодо навчання і виховання працівників правозастосовчих органів, спрямованих на формування професійно необхідних якостей;
- розробка практичних рекомендацій для юристів щодо здійснення правотворчої, правозастосовчої та правоохоронної функцій;
- забезпечення правозастосовчої практики психологічним знанням, розробка методик психологічної діагностики й судово-психологічної експертизи;
- аналіз психологічних характеристик правового виховання громадян з метою розробки методів профілактичної діяльності щодо окремих осіб і груп населення.

Виконання цих завдань забезпечує розвиток наукових концепцій і розробку рекомендацій із найбільш ефективного здійснення правотворчої, правозастосовчої та правоохоронної діяльності; сприяє подальшому удосконаленню правотворчої, правозастосовчої та правоохоронної діяльності; забезпечує практичних працівників науково обґрунтованими рекомендаціями з оволодіння професійно необхідними якостями [Коновалова В.О., Шепітько В.Ю. Юридична психологія: Академічний курс: Підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. – К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. – С. 15-16].

ВИСНОВКИ ДО ПЕРШОГО ПИТАННЯ. Юридична психологія є прикладною наукою, яка має інтегративний характер. Вона ґрунтується на поєднанні наукових досліджень у галузі психології та юриспруденції. У центрі уваги цієї науки знаходяться психологічні проблеми узгодження людини і права як елементів однієї системи. Вона розробляє рекомендації на підвищення ефективності системи «людина – право».

II. СИСТЕМА ЮРИДИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

Сучасна юридична психологія становить широко розгорнуту систему знань, яка включає ряд окремих галузей. Під системою юридичної психології розуміється логічне розташування проблем і питань, що вивчаються нею, і які відображають її рівень розвитку, тенденції і перспективи.

Аналізом системи юридичної психології займаються різні науковці.

Розглянемо окремі підходи до вирішення даного питання. К.К.Платонов виділяв у юридичній психології:

- правову психологію (предмет - правосвідомість),
- кримінальну (предмет - причини злочинності, пов'язані з якостями особистості),
- судову психологію і виправно-трудова.

А.Р.Ратінов вважає, що до системи юридичної психології входять:

- загальні питання (предмет, система, методи) ;
- правова психологія (психологія нормативно-правової регуляції);
- кримінальна психологія (психологія злочинності і особистості злочинця);
- судова психологія (психологія слідчої і судової діяльності);
- виправна психологія (психологія виправлення і перевиховання правопорушників).

Система юридичної психології, запропонована В.А.Васильєвим, складається з наступних блоків: загальна та особлива частини.

Загальна частина включає предмет і завдання юридичної психології, методи, історію розвитку, зв'язок з іншими науками, основи загальної і соціальної психології, правосвідомість, психологію юридичної праці і психологію правовідносин у сфері підприємництва.

Особлива частина містить такі дисципліни як психологія потерпілого, психологія неповнолітнього, кримінальна психологія, слідча психологія, психологія судового розгляду кримінальної справи, виправно-трудова психологія, адаптація особистості звільненого до умов нормального життя, судово-психологічна експертиза.

Отже, до загальної частини належать питання фундаментального теоретичного характеру. Особлива частина охоплює питання психологічних основ попереднього слідства, судової діяльності, діяльності виправно-трудових закладів.

Правова психологія, яка вивчає психологічні особливості відображення людиною правових явищ, досліджує психологічні аспекти ефективної правотворчості, психологію правової соціалізації особистості, психологію індивідуальної і суспільної правосвідомості;

Кримінальна психологія вивчає психологічні механізми правопорушень і психологію правопорушників, проблеми утворення, структури, функціонування і розпаду злочинних угруповань;

Судова психологія розглядає коло психологічних проблем, які відносяться до судочинства (психологію суддів, слідчих та інших працівників правоохоронних органів і адвокатури, психологічний зміст їх діяльності; психологію звинувачених, підозрюваних, потерпілих, свідків; психологічні основи слідчих дій; методологію і методику судово-психологічної експертизи);

Виправна (пенітенціарна) психологія досліджує умови і особливості виправлення і перевиховання правопорушників, переважно у виправно-трудовах закладах (процес адаптації цих осіб до перебування у виправних закладах; їх психічні стани, викликані позбавленням волі; формування установки на виправлення; реадaptaція звільненого до життя на волі та ін.).

Синтез психології та юридичних наук в юридичній психології повинен привести до взаємного збагачення і більш успішного вирішення складних і актуальних проблем, пов'язаних з підвищенням ефективності юридичної діяльності.

ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО ПИТАННЯ. Під системою юридичної психології розуміється логічне розташування проблем і питань, що вивчаються нею, і які відображають її рівень розвитку, тенденції і перспективи. до системи юридичної психології входять: загальні питання, правова психологія, кримінальна психологія, судова психологія, виправна психологія.

ІІІ. ЗВ'ЯЗОК ЮРИДИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ З ІНШИМИ НАУКАМИ

Юридична психологія бурхливо розвивається в нерозривному взаємозв'язку з іншими галузями наукового знання і суспільної практики. Передусім це загальна психологія, яка систематизує експериментальні дані, здобуті у різних галузях психологічної науки, розробляє фундаментальні теоретичні проблеми психології. Займається вивченням пізнавальних процесів, емоційно-вольової сфери, властивостей особистості. Зв'язок із загальною психологією визначається розв'язанням завдань психологічного забезпечення юридичної діяльності, професійного та особистісного розвитку юристів.

Особливе значення для юридичної психології мають міждисциплінарні зв'язки із соціальною психологією, віковою психологією, психодіагностикою, психологією управління та менеджменту, психологією праці та ін., які набули статусу самостійних галузей психологічної науки.

Наприклад, концепції соціальної психології пояснюють причини формування мікрогруп, їхню спрямованість, референтний характер відносно окремої особи. Вікова психологія досліджує онтогенез психічних властивостей особистості на різних вікових етапах. Ці знання допомагають вірно проаналізувати психологічні характеристики негативних проявів, науково пояснити їхні причини, визначити способи впливу на правопорушника, що сприяють їх усуненню.

Тісний міждисциплінарний зв'язок юридичної психології з філософією. Дослідження психологічних закономірностей у сфері правозастосовчої та правоохоронної діяльності ґрунтується на використанні законів і категорій діалектики, що дає змогу пізнати психічні явища в їхньому русі й розвитку, в різноманітних проявах залежно від певних умов, місця і часу.

Як природничо-наукову основу юридична психологія використовує методологічні засади фізіології вищої нервової діяльності. Для вирішення основних завдань юридичної діяльності важливо знати фізіологічні закономірності та механізми життєдіяльності організму і окремих його

систем. Наприклад, рефлекторна теорія у фізіології, теорія єдності процесів збудження і гальмування дозволяють пояснити безліч психічних процесів, що специфічно відображаються в юриспруденції, зокрема фізіологічний афект, мотиви вчинення злочину, прагнення правопорушника замаскувати свій емоційний стан під час процесуального спілкування тощо.

Послугується юридична психологія і відомостями педагогіки, соціології, логіки, медицини, що сприяють розвитку її теоретичних концепцій та розробки практичних рекомендацій.

У формуванні юридичної психології значне місце належить її правовим основам. Сама назва науки — юридична психологія — передбачає не лише спрямованість на використання психологічних знань, а й певні режими, в яких вони можуть застосовуватися. Наявність правових настанов для юридичної психології означає, що її дослідження і рекомендації мають точно відповідати демократичним засадам судочинства, його принципам і змісту окремих правових норм, тобто за своєю сутністю не суперечити тим демократичним і моральним настановам судочинства, які забезпечують виконання завдань, поставлених державою перед правоохоронними органами.

Правові основи юридичної психології закріплюються не лише в принципах судочинства, а й у конкретних правових нормах, що регулюють судово-слідчу і пенітенціарну діяльність, оскільки саме вони є визначальними при вирішенні питань про спрямованість судово-психологічних досліджень і можливість використання в режимі судочинства даних загальної й експериментальної психології. Правова спрямованість психології має визначатися тими потребами практичної діяльності, що зумовлюють її високу ефективність і наукову обґрунтованість, тобто включати таке використання даних психології, яке сприяє більш глибокому розумінню психічних процесів, що лежать в основі різних видів діяльності людини, пов'язаної із застосуванням норм права. Їхнє дослідження дасть змогу розробити рекомендації, що забезпечують найбільш високу організацію правозастосовчої діяльності.

У цьому аспекті неприпустимою є розробка таких методів досліджень людської психіки і заснованих на них рекомендацій, що суперечать морально-правовим вимогам, пов'язані з порушенням демократичних прав і гарантій особи, проголошених Конституцією України.

Юридична психологія пов'язана з різними юридичними науками. Існує зв'язок юридичної психології з теорією держави і права. Тісний зв'язок юридичної психології прослідковується з такими юридичними науками, як кримінальне і цивільне право, кримінальний і цивільний процеси, кримінологія і криміналістика.

Юридична психологія взаємопов'язана із кримінально-процесуальним і цивільно-процесуальним правом. Дослідження проблем доказування, внутрішнього переконання судді, процесуального статусу

учасників кримінального процесу тощо не може бути здійснене без залучення даних психології.

Існують тісні зв'язки між юридичною психологією і криміналістикою. Криміналістика служить цілям розкриття, розслідування, судового розгляду і попередження злочинів, а також розробляє оптимальні прийоми і методи збирання, дослідження, оцінки і використання доказів. Тому криміналістика максимально використовує дані психології.

ВИСНОВКИ ДО ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ: Базовою наукою юридичної психології є загальна психологія. Юридична психологія пов'язана з юридичними науками: теорією держави і права; кримінальним і цивільним правом, кримінальним і цивільним процесами, кримінологією і криміналістикою.

IV. СИСТЕМА МЕТОДІВ ЮРИДИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

Методи наукових досліджень – це ті прийоми і засоби, за допомогою яких вчені одержують достовірні зведення, використовувані далі для побудови наукових теорій і вироблення практичних рекомендацій. Методи - це своєрідний інструментарій проведення дослідження, вони визначають розвиток юридичної психології.

До методів юридичної психології належать: спостереження, бесіда, анкетування, тестування, інтерв'ювання, природний і лабораторний експерименти, метод незалежних характеристик, біографічний метод тощо.

Спостереження – найдавніший метод пізнання. Його примітивною формою – життєвими спостереженнями - користується кожна людина у своїй повсякденній практиці.

Сутність методу спостереження полягає в систематичному і планомірному вивченні психічних явищ шляхом сприйняття дослідником зовнішніх проявів психіки у процесі застосування права. Спостереження передбачає заздалегідь розроблену програму, підпорядковану певній меті, і має здійснюватися в різних ситуаціях, щодо однієї особи або групи осіб, без привнесення будь-яких елементів експерименту.

Розрізняють наступні види спостереження: зріз (короткочасне спостереження); лонгітюдинальне (довге, іноді протягом ряду років), вибіркове, стороннє, включене (коли спостерігач стає членом досліджуваної групи), зовнішнє спостереження (спостереження з боку), вільне, стандартизоване.

Один з різновидів спостереження – самоспостереження, безпосереднє або відстрочене (у спогадах, щоденниках, мемуарах людина аналізує, що вона думала, почувала, переживала). Самоспостереження надає можливість судити про перебіг власних психічних процесів.

Використання методу спостереження в його науковій і практичній інтерпретації дозволяє одержувати досить високі результати, оперативно розробляти конкретні рекомендації і спостерігати за ефективністю їхнього впливу. Метод спостереження, здійснюваний із науковою метою, може використовуватися в судово-слідчій і пенітенціарній діяльності.

Наприклад, метод спостереження в діяльності з виконання покарань має дві сторони — наукову і практичну. Наукова передбачає збирання і реєстрацію матеріалів, необхідних для дослідження закономірностей людської психіки в умовах відбування покарання, поміщення у виправно-трудові установи; практична — встановлення даних про окремих осіб, мікроколективи, їхню психологічну спрямованість, ефективність застосування заходів виховного впливу, видозміну психіки осіб, які зазнають психолого-педагогічного і трудового впливу.

Спостереження є складовою частиною бесіди та експерименту.

Експериментальний метод спрямований на вивчення психологічних явищ у спеціально створених для цього умовах. Метод експерименту

передбачає активне втручання дослідника в діяльність випробуваного з метою створення умов, за яких виявляється психологічний факт.

За сутністю і видами він поділяється на природний і лабораторний експерименти. При організації природного експерименту особи, яких випробовують, не знають про його призначення й умови, сприймають експеримент як справжню подію, учасниками якої вони є.

Природні експерименти дозволяють виявляти більш достовірну інформацію, але не можуть проводитися багаторазово, оскільки втрачають свою природність і прихованість від випробуваних. В даний час проблема етичності проведення психологічних експериментів широко обговорюється. Так, використання схованої апаратури (фотокамер, відеокамер, диктофонів) вважається неетичним і неприпустимим, оскільки записуюча техніка може бути використана тільки за згодою випробуваного. Широту дослідження це, звичайно, обмежує, зате знижується ризик нанесення безсумнівної травми випробуваним.

З метою дослідження закономірностей, які виявляються у судово-слідчій діяльності, такий експеримент, як правило, не проводиться.

Буває лабораторний експеримент, він протікає в спеціальних умовах, використовується спеціальна апаратура, дії випробуваного визначаються інструкцією, випробуваний знає, що проводиться експеримент, хоча до кінця істинного змісту експерименту може не знати. Експеримент багаторазово проводиться з великою кількістю випробуваних, що дозволяє встановлювати загальні статистично достовірні закономірності розвитку психічних явищ.

В юридичній психології лабораторний експеримент має обмежене застосування. Це пояснюється тим, що вивчення психічних властивостей особистості в процесі судочинства виключає експериментування (крім досліджень, проведених у процесі судово-психологічної експертизи). Зрештою, матеріал, необхідний для наукових висновків, можна збирати за допомогою інших методів, насамперед шляхом узагальнення судово-слідчої практики.

Метод тестів представляє собою систему стандартизованих завдань, що дозволяють вимірювати рівень розвитку пізнавальних, інтелектуальних, типологічних і особистісних особливостей людини. Метод тестів використовується для перевірки рівня професійної придатності, реакції на різноманітні подразники тощо. Тестування досить широко використовується при визначенні психічних станів людини, її реакцій, і з огляду на це створюються певні передумови для прогнозування можливої поведінки особи в різних ситуаціях, у тому числі екстремальних.

Тести можуть бути прогностичні і діагностуючі. Тести повинні бути науково обґрунтовані, надійні, і виявляти стійкі психологічні характеристики.

Для одержання різних відомостей про особистість шляхом безпосереднього спілкування з нею використовується метод бесіди.

Бесіда як психологічний метод передбачає пряме чи непряме, усне чи письмове одержання від досліджуваного зведень про його діяльність, у яких об'єктивуються властиві йому психологічні явища. При проведенні бесіди дослідник спостерігає за реакціями співрозмовника, реєструючи їхній характер і відповідність висловлюваній позиції.

Найбільший результат приносить бесіда у випадку встановлення особистісного контакту дослідника з обстежуваною людиною. При цьому важливо створити обстановку, яка сприяє невимушеному висловленню про ряд обставин, до яких належать моменти, що характеризують особу у всіх її проявах.

Види бесіди: невимушена бесіда, інтерв'ю, опитувальники. Певним доповненням до методу бесіди може бути біографічний метод, який полягає в збиранні й аналізі відомостей біографічного характеру, що дають уявлення про психічні особливості особистості. Такі відомості можуть міститися в різних документах — листах, щоденниках, архівних матеріалах, документах, отриманих від навчальних і лікувальних закладів, підприємств, де проходила трудова діяльність особи. Всебічне вивчення таких матеріалів дає можливість припустити, як формувалася дана особистість, які життєві обставини вплинули на формування її інтересів та настанов. При цьому слід враховувати динаміку формування особистості, зміни її психологічної структури, пов'язані з віком, соціальним станом та ін. Використання окремих аспектів біографічного методу в судово-слідчій практиці є важливим засобом одержання інформації про особу, яка може бути використана з тактичною метою.

За своєю сутністю до біографічного методу близький метод незалежних характеристик, мета якого — збирання даних про особу з різних, незалежних один від одного джерел. Незалежні характеристики дають багатосторонній матеріал, який в результаті його аналізу дає змогу скласти найповніше уявлення про особистість з огляду на оцінки, представлені особами, з якими досліджувана особа перебувала в тих чи інших стосунках. Метод незалежних характеристик за амплітудою одержуваного матеріалу є значно ширшим, ніж біографічний метод, і дає можливість більш об'єктивно оцінити психологічні якості особистості. Водночас слід зазначити, що одержувані в такий спосіб матеріали мають ретельно аналізуватися і порівнюватися, щоб виключити елемент суб'єктивності, що є присутнім у них, а також мають бути підпорядковані єдиній схемі, яка передбачає постановку певних запитань. Це дозволить одержати характеристики, які найбільше відповідають цілям і напрямку досліджень, і проаналізувати психологічну структуру конкретної особистості. В судово-психологічних дослідженнях метод незалежних характеристик є засобом одержання даних про особу, яка вступає в коло судочинства, і в ізолюваному вигляді застосовується вкрай рідко. Найчастіше він поєднується з біографічним методом і пов'язаним із ним методом анкетування.

Останній передбачає опитування значної кількості осіб за чітко встановленою формою, що містить запитання, які цікавлять слідчого. Анкетний метод дає змогу виявити характеристики масових явищ, їхні тенденції, обмеженість або поширеність, кількість у загальній структурі явищ. Він ґрунтується на анонімності заповнення анкети, що дозволяє одержати найбільш об'єктивні дані про досліджувані процеси, особливо якщо вони стосуються деяких психологічних властивостей індивіда. Анкетний метод застосовується в основному при дослідженні судово-слідчої і пенітенціарної діяльності для з'ясування параметрів цієї роботи, зокрема, вміння вирішувати професійні завдання, умов діяльності та шляхів її оптимізації, типових негативних явищ, форм організації, вимог, що ставляться до особи, тенденцій і причин їхнього виникнення тощо.

Одним із найбільш ефективних методів юридичної психології, що широко застосовується на практиці, є метод інтерв'ювання. Його сутність полягає в одержанні суджень особи щодо певних явищ, обставин, дій, подій. Внаслідок його застосування можна одержати відомості, що мають суміжний соціально-психологічний і судово-психологічний характер. Можливість одержати інтерв'ю невизначеної кількості осіб надає дослідженню характеру соціологічних узагальнень, судово-психологічна спрямованість яких визначається правоохоронною діяльністю. Інтерв'ю, проведене за чітко сформульованою програмою, сприяє одержанню різних відомостей і від осіб, які виконують найрізноманітніші функції в судочинстві. Так, інтерв'ю суддів дає досліднику інформацію про шляхи формування їхнього внутрішнього переконання, критерії оцінки доказів, форми встановлення психологічного контакту з підсудними, виховну роль судового процесу, недоліки і переваги судової процедури, важливість і результати планування судового слідства та ін. Інтерв'ювання слідчих дає матеріал про їхню професійну підготовку, вміння вирішувати розумові завдання, переборювати психологічні бар'єри при розслідуванні злочинів, що мають ознаки типових ситуацій, оптимальні методи планування й організації слідчої діяльності, а також про умови, що спричиняють формування професійної деформації. Узагальнення результатів інтерв'ю дає досить репрезентативний матеріал для теоретичних висновків і рекомендацій із найбільш ефективного здійснення різноманітних напрямів і форм правозастосовчої діяльності.

Крім перерахованих методів, призначених для збору первинної інформації, в юридичній психології широко застосовуються різні способи і прийоми обробки цих даних, їх логічного і математичного аналізу для одержання вторинних результатів, тобто фактів і висновків, що впливають з інтерпретації переробленої первинної інформації. З цією метою застосовуються, зокрема, різноманітні методи математичної статистики, без яких найчастіше неможливо одержати достовірну інформацію про досліджувані явища, також методи якісного аналізу.

У психології існує особлива група методів, в основі яких лежить феномен проєкції. Проєктивні методики спрямовані на експериментальне дослідження тих особливостей особистості, які найменш за все доступні безпосередньому спостереженню або опитуванню. Вони ґрунтуються на єдиному психологічному механізмі «проєкції».

ВИСНОВКИ ДО ЧЕТВЕРТОГО ПИТАННЯ. Методи наукових досліджень – це ті прийоми і засоби, за допомогою яких вчені одержують достовірні зведення, використовувані далі для побудови наукових теорій і вироблення практичних рекомендацій. Основними методами юридичної психології спостереження, експеримент, метод тестів, бесіда, метод незалежних характеристик, біографічний метод, інтерв'ювання, анкетування, проєктивні методики.

ВИСНОВКИ З ТЕМИ:

Юридична психологія - це галузь психології, яка вивчає закономірності й механізми психіки людини в сфері регульованих правом відносин.

Юридична психологія як наука ставить перед собою певні завдання, що забезпечують розвиток наукових концепцій і розробку рекомендацій із найбільш ефективного здійснення правотворчої, правозастосовчої та правоохоронної діяльності.

Базовою наукою юридичної психології є загальна психологія, тому перша, будучи за своїм характером і спрямованістю суспільною наукою, тяжіє до природничих засад свого походження.

Юридична психологія пов'язана з юридичними науками: теорією держави і права; кримінальне і цивільне право, кримінальний і цивільний процеси, кримінологія і криміналістика.

Юридична психологія взаємопов'язана і з процесуальними науками (кримінально-процесуальним і цивільно-процесуальним правом).

До наукових методів юридичної психології належать: спостереження, експеримент, метод тестів, бесіда, метод незалежних характеристик, біографічний метод, інтерв'ювання, анкетування, проєктивні методики. тощо. Кожен із цих загальних методів має ряд модифікацій, що уточнюють, але не змінюють їхню сутність.

Отже, юридична психологія пов'язана з дослідженням проблем реалізації системи правової поведінки психологічними засобами. У центрі уваги цієї науки знаходяться психологічні проблеми узгодження людини і права як елементів однієї системи.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДО ДАНОЇ ТЕМИ

При вивченні даної теми необхідно засвоїти поняття: «психіка», «психологія», «право», «інтеграція», «юридична психологія».

Доцільно опрацьовувати рекомендовану літературу за формами, які обираються самостійно, а саме: конспект, тези, план, таблиця, схема, висновки, тощо. Можна порівнювати зміст матеріалу з питань теми в різних джерелах.

Для вдалого засвоєння цієї теми, здобувачам вищої освіти рекомендується звернутись не лише до базового (обов'язкового) списку літератури, а й до інших наукових джерел, які можна знайти у бібліотеці університету. Під час розгляду теми, слід, також, використовувати наукові праці як українських, так і зарубіжних вчених.

З метою засвоєння основних теоретичних положень теми, усвідомлення її актуальних проблем і пошуків їх шляхів вирішення:

1. Простежте наступність у розвитку юридичної психології від давнини до нашого часу.
2. Визначите предмет і завдання юридичної психології. Поясніть яке значення для науки має їх встановлення.
3. Охарактеризуйте систему юридичної психології.
4. Поясніть чим методи юридичної психології відрізняються від методів інших наук.
5. Доведіть зв'язок юридичної психології з іншими науками.
6. Покажіть роль юридичної психології в оптимізації професійної діяльності.

**ТЕМА №2. ПСИХОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА
ЮРИДИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
(2 години)**

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

1. Психологічна структура юридичної діяльності
2. Психологічні особливості юридичної діяльності.
3. Соціально-психологічні аспекти юридичної діяльності.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Александров Д.О., Андросюк В.Г., Казміренко Л.І. та інші. Юридична психологія: Підручник / За загальн. Ред. Л.І. Казміренко, Є.М. Моїсєєва. – К.: КНТ, 2007.
2. Бедь В.В. Юридична психологія: Навч. посіб. / В. В. Бедь – Львів: «Новий світ» - 2000», 2010.
3. Бочелюк В. Й. Юридична психологія. Навч. посіб./В.Й. Бочелюк – К.: ЦУЛ, 2010.
4. Коновалова В.О., Шепітько В.Ю. Юридична психологія: Академічний курс: Підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / В.О. Коновалова, В.Ю. Шепітько – К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2004.
5. Максименко С.Д. Загальна психологія. 3-тє видання перероблене та доповнене: Підручник / С. Д. Максименко – К.: ЦУЛ, 2010.
6. Пальм Г.А. Загальна психологія: навч. посіб. / Г.А. Пальм -К.: ЦНЛ, 2009.
7. Психологія / За редакцією Ю.Л. Трофімова. – К.: Либідь», 2005.
8. Сергеєнкова О.П. Загальна психологія: навч. посіб. / О.П. Сергеєнкова – К.: ЦУЛ, 2015.

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

Сформувати у здобувачів вищої освіти цілісне уявлення про психологічні основи юридичної діяльності; забезпечити розуміння сутності основних компонентів психологічної структури юридичної діяльності та її психологічних особливостей; допомогти усвідомити соціальний контекст професійної діяльності юристів.

ВСТУП

Діяльність – це специфічна форма свідомого, цілеспрямованого активного ставлення людини до оточуючої дійсності для її доцільної зміни та перетворення. Аналіз конкретної діяльності можливий лише за умови визначення потреб, мотивів такої діяльності та умов досягнення мети.

Мета юридичної діяльності визначається необхідністю забезпечення умов для функціонування правової держави та нормальної життєдіяльності кожного конкретного громадянина такої держави.

Об'єкти юридичної діяльності – це переважно особи, що перебувають у конфліктних стосунках із законом, порушують правові норми чи є носіями інформації, значимої для розкриття та розслідування злочинів, їх профілактики. Сюди ж слід віднести специфічні емоційні стани об'єктів, специфічність інформації, що збирається в процесі діяльності, особливості її опрацювання та закріплення.

Особливі умови юридичної діяльності створюються тими психологічними відносинами, які супроводжують її здійснення. Вони визначаються поведінкою осіб, що порушили закон чи є носіями інформації про нього, їх ставленням до суб'єкта діяльності – працівника правозастосовних чи правоохоронних установ.

Для вивчення та оптимізації юридичної діяльності необхідне цілісне уявлення про її психологічні основи. Тому однією з центральних проблем юридичної психології є вивчення і розкриття закономірностей юридичної діяльності. Це потребує, насамперед, встановлення психологічної структури діяльності, що дає можливість більш повно і глибоко вивчити всі особливості діяльності, ретельніше підготуватись до її ефективного виконання. Виявлення та вивчення психологічної структури є необхідною передумовою і для вирішення проблем наукової організації цієї діяльності.

I. ПСИХОЛОГІЧНА СТРУКТУРА ЮРИДИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Діяльність – це активність людини, спрямована на досягнення свідомо поставлених цілей, пов'язаних із задоволенням її потреб та інтересів, на виконання вимог до неї зі сторони суспільства. Сказане повною мірою стосується і юридичної діяльності.

Юридична діяльність є різновидом трудової діяльності. Вона розрізняється: за профілем: правоохоронна, правозастосувальна, судова; за суб'єктами її реалізації: оперативно-розшукова, слідча, по здійсненню правосуддя, пенітенціарна, прокурорська, адвокатська, нотаріальна. Слід також виділяти два допоміжні види юридичної діяльності, які не визначають змісту, але супроводжують її як невід'ємні частини: профілактична, посвідчувальна.

Виявити психологічну структуру юридичної діяльності - це означає, передусім, визначити основні компоненти даного виду діяльності, що можна зробити, лише розглядаючи людину як суб'єкт праці, пізнання і спілкування.

За структурою юридична діяльність поділяється на пізнавальну, конструктивну, комунікативну, організаторську.

При здійсненні діяльності у сфері правовідносин кожен із зазначених компонентів може виступати як самостійний елемент, у тісному взаємозв'язку з іншими видами або ж як допоміжний, що забезпечує інші види. Розглянемо докладніше кожен структурний компонент.

Пізнавальна діяльність. У психологічній структурі різних професій та видів діяльності процес пізнання має різний зміст. У юридичній діяльності специфіка процесу пізнання обумовлена своєрідністю її мети, об'єктів, методів,

умов реалізації. Пізнавальна діяльність необхідна для встановлення факту наявності чи відсутності правопорушення, причетності до нього певної особи та ступеня її вини, адекватно до якої визначається міра покарання.

У юридичній діяльності пізнавальна діяльність не є самоціллю, вона є засобом реалізації інших різновидів юридичної діяльності, водночас останні можуть стати засобами для забезпечення пізнання.

Характерною особливістю пізнання в юридичній діяльності є високий ступінь невизначеності первинного мисленнєвого завдання. Мета пізнання постійно уточнюється, змінюється, що призводить до специфічного використання в пізнавальній діяльності мислених моделей. Чим активніше здійснюється взаємодія з об'єктом, тим продуктивніша інтелектуальної діяльності щодо розв'язування професійних задач.

Специфічною рисою пізнання у юридичній діяльності є її багатоплановість, спрямованість на події (факти, явища) минулого, теперішнього й майбутнього часу. У процесі збору фактичних обставин створюється мислена модель теперішнього, яка постійно змінюється та доповнюється під впливом встановлення нових фактів, логічного пошуку

нових зв'язків між ними. Через факти теперішнього пізнавальна діяльність розповсюджується на явища і події минулого, а вже на базі пізнання теперішнього і минулого здійснюється прогнозування майбутнього.

Пізнавальна діяльність є безперервним процесом побудови імовірних моделей, доповнення їх перевіреними фактами, новою інформацією задля формулювання кінцевої, вихідної моделі, яка цілковито відображає подію в межах, зазначених законом.

Суттєвою особливістю пізнавальної діяльності слід вважати надзвичайно великий обсяг інформації, яку опрацьовує кожен суб'єкт.

Складність процесів виявлення, переробки та відбору інформації полягає також у тому, що вона надзвичайно динамічна, постійно змінюється, має пошуковий характер. Це призводить до того, що сприйняття інформації в багатьох випадках не може бути повторене. Отже, момент сприймання повинен бути одночасно й моментом вирішення питання про значущість даної ситуації для конкретної пізнавальної діяльності щодо встановлення певних фактів, явищ, подій.

Пізнавальна діяльність переважно здійснюється в емоційно забарвлених умовах. Позитивні емоційні стани можуть полегшувати пізнання. Негативні емоційні стани можуть утруднювати пізнання.

Пізнавальна діяльність має складне й специфічне переплетення з конструктивною діяльністю. Як стверджує А.В. Дулов, конструктивна діяльність являє собою мислене співставлення ситуації з певною нормою закону, прийняття рішення про можливість (необхідність) застосування передбачених нею повноважень.

У найбільш широкому смислі під конструктивною діяльністю розуміють планування дій для досягнення мети.

Головним змістом **конструктивної діяльності** є відбирання та композиція отриманого матеріалу, а також планування послідовності та змісту дій (поведінки). Відбір та композиція матеріалу - це відновлення певної події за матеріальними (зміни в матеріальному середовищі) та ідеальними (пам'ять та мислення людей) слідами.

Планування складається з таких елементів:

- планування змісту майбутньої діяльності (визначення предмета, його змісту та меж фактичних обставин, заходів, які мають бути реалізовані);
- планування організації перевірки версій;
- планування системи та послідовності власних дій (що і в якій послідовності потрібно виконувати);
- планування системи та послідовності дій учасників розслідуваної справи.

Планування має кілька етапів: перший - орієнтовного планування, коли усвідомлюються й оцінюються можливості досягнення поставленої мети; другий - організаційного планування, на якому визначаються всі умови, обставини та організаційні різновиди майбутньої діяльності; третій - планування виконання (полягає в мисленій побудові системи діяльності

та її компонентів); четвертий - планування самоконтролю, оцінювання та зіставлення одержаних результатів, регулювання подальшого ходу розслідування.

Обов'язковими є розробка та вживання активних заходів для ліквідації фактів порушень закону, покарання та ізоляції від суспільства злочинця, для унеможливлення повторення порушень закону. Усе це є проявами конструктивної діяльності у юрисдикційному процесі, спрямованої на прийняття позитивних рішень, зумовлених як правами, так і обов'язками відповідної уповноваженої державою особи. Особливість конструктивної діяльності виявляється у тому, що вона регламентована законом.

Юридична діяльність не обмежується лише пізнанням, вона нероздільно пов'язана з комунікацією, під якою слід розуміти особливості взаємодії в процесі спілкування людей. При спілкуванні люди обмінюються інформацією, здійснюють необхідний вплив один на одного, навчаються та обмінюються досвідом. Дуже часто досягнення мети неможливе без попередньої складної **комунікативної діяльності**.

Комунікативний процес завжди є взаємовпливом, взаємодією людей, причому стосовно юридичної діяльності в цілому йому притаманні прагнення регламентації та контролю. Відносини регламентуються таким чином, щоб забезпечувався в основному односторонній вплив, щоб найменшою мірою під нього підпадали суб'єкти діяльності - фахівці-юристи. Цій меті слугують певні процесуальні норми, у тому числі владні повноваження, та відповідна психологічна підготовка, спрямована на формування моральних і професійних якостей.

Специфічною особливістю спілкування в юридичній діяльності є також його примусовий характер: об'єкти часто залучаються до взаємодії без урахування наявності у них такого бажання, закон зобов'язує їх робити це під загрозою застосування певних санкцій, що не може проходити безслідно, особливо на початкових стадіях спілкування.

Слід ураховувати, що в професійному спілкуванні відбувається не тільки вивчення певною посадовою особою об'єкта, а й останній уважно слідкує за поведінкою працівника (особливо це стосується підозрюваних, звинувачуваних), інколи спеціально збираючи інформацію про нього. Специфічний стан цих осіб, специфічні цілі та умови спілкування неминуче призводять до загостреного сприйняття інформації та можуть породжувати відповідний стиль і тактику взаємодії, що виявляється в конфліктності.

Обов'язковим компонентом психологічної структури юридичної діяльності є **організаторська**. Вона спрямована на створення оптимальних умов для здійснення діяльності в цілому. Необхідність організаторської діяльності визначається такими особливостями юридичної праці: множинність та багатоплановість, пошуковий характер пізнання, висока інтенсивність розумового процесу, циклічність (різний

ступінь напруженості й інтенсивності діяльності, що призводить до нерівномірності повсякденного розумового та фізичного навантаження).

За відсутності організаторської діяльності зазначені умови можуть призвести до небажаних наслідків, до змін в особистості та неможливості ефективно здійснювати професійні функції.

ВИСНОВКИ ДО ПЕРШОГО ПИТАННЯ. Виявити психологічну структуру юридичної діяльності - це означає, передусім, визначити основні компоненти даного виду діяльності, що можна зробити, лише розглядаючи людину як суб'єкт праці, пізнання і спілкування. За структурою юридична діяльність поділяється на пізнавальну, конструктивну, комунікативну, організаторську.

II. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЮРИДИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Юридична діяльність відноситься до професій, що передбачають виконання службових обов'язків у напружених, екстремальних, стресогенних умовах. Тому їй притаманні всі особливості, характерні для інших «критичних» видів діяльності: дефіцит часу, вплив на особистість особливо сильних подразників та домінування негативних емоцій при нестачі позитивних, підвищена відповідальність прийняття рішень та необхідність невідкладного вжиття заходів. Усі вони набувають особистої значимості та призводять до виникнення стану психологічної напруженості.

Дефіцит часу породжується наявністю правової (процесуальної) регламентації термінів виконання переліку дій; нерівномірним навантаженням фахівців у різні періоди часу, відволіканням фахівців на виконання непритаманних їм функцій чи на участь у загальних заходах, наявністю проблем кадрового забезпечення.

Вплив на особистість особливо сильних подразників із переважанням негативних емоцій — похідна від екстремального характеру та високого ступеня конфліктності діяльності. Вчинення правопорушення (злочину) не тільки об'єктивно призводить до конфлікту конкретної людини з законом і суспільством у цілому а й усвідомлюється нею як протидія і породжує конфліктні стосунки з оточуючими.

Конфліктність призводить до виникнення стану емоційної напруженості, до переносу негативних новоутворень на неслужбову сферу і суперечностей у найближчому оточенні.

Підвищена відповідальність та необхідність невідкладного вжиття заходів призводить до екстремальності діяльності, що зростає внаслідок необхідності приймати рішення в обмежений проміжок часу, причому ці рішення забарвлюються елементами небезпеки й ризику, бо можуть мати небажані особистісні наслідки.

До чинників психологічного характеру слід, насамперед, віднести:

- наявність правової регламентації діяльності. Реалізація професійних функцій у інших сферах людської діяльності регламентується загальними планами та інструкціями, які дозволяють досить вільно тлумачити уявлення про найбільш ефективну організацію праці. Діяльність фахівця-юриста підпорядковується суворо встановленим нормам. Звичайно, з цього не випливає, що її суб'єкт обмежений у своїх волевиявленнях щодо вибору засобів виконання діяльності, її раціональної організації;

- наявність владних повноважень, тобто права та обов'язку застосування влади від імені закону. Психологічний стан підвищеної відповідальності, поряд із необхідністю винесення обґрунтованих та виважених рішень, надає юридичній діяльності напруженого характеру і може призвести до появи негативних тенденцій. Перша з них полягає в

надмірному застосуванні владних повноважень, зловживанні службовим становищем, друга — в нерішучому застосуванні владних повноважень, пов'язаному із сумнівами, побоюваннями щодо можливої відповідальності;

- наявність елементів небезпеки і ризику, у тому числі й при прийнятті рішень, які можуть мати небажані особистісні наслідки. Практика свідчить, що «вдалий» ризик заохочується керівництвом, а «невдалий» визнається невинуватим і спричиняє до відповідальності;

- багатоплановість службових ситуацій, неможливість чіткого планування й прогнозування результатів. У кожній ситуації можна виділити декілька аспектів (правовий, психологічний, моральний, соціально-економічний та ін.), кожен із яких потребує своєї оцінки, тому визначити власне ставлення до конкретного об'єкта не завжди просто. Неочевидність ситуацій потребує складних інтелектуальних зусиль. Непрогнозована зміна видів діяльності, одночасне вирішення декількох завдань може створювати передумови для розвитку у працівника стану фрустрації;

- високі вимоги до навичок професійного спілкування. Необхідне прогнозування можливих варіантів поведінки співбесідника, наявність індивідуальних «технік» спілкування, вміння «дистанціюватись від ситуації», «не вийти з ролі», хоч би яким складним не було завдання. У цих умовах психологічні вимоги до особистості не тільки високі, а й неоднорідні, бо передбачають наявність у фахівця сукупності якостей, що рідко сполучаються в одній особі.

ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО ПИТАННЯ. Юридична діяльність відноситься до професій, що передбачають виконання службових обов'язків у напружених, екстремальних, стресогенних умовах. Тому їй притаманні всі особливості, характерні для інших «критичних» видів діяльності. Усі вони набувають особистої значимості та призводять до виникнення стану психологічної напруженості. До чинників психологічного характеру слід, насамперед, віднести: наявність правової регламентації діяльності, наявність владних повноважень, наявність елементів небезпеки і ризику, багатоплановість службових ситуацій, високі вимоги до навичок професійного спілкування.

III. СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ЮРИДИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Юридична робота здійснюється в межах правового регулювання. Чинне законодавство регламентує діяльність юриста.

У руках юриста зосереджені особливі владні повноваження, право і обов'язок застосовувати владу від імені держави. Юридична діяльність відрізняється надзвичайно високою відповідальністю. З психологічної точки зору складність розв'язання практичних завдань юристом полягає в тому, щоб почуття підвищеної відповідальності не спонукало до надмірної обережності і не сковувало його мислення.

Характерна особливість діяльності юриста - наявність в ній оціночних психічних процесів, мета яких полягає у визначенні своєї позиції, свого ставлення (позитивного чи негативного) до оцінюваної заяви, події, факту.

Частіше оціночний процес з боку юридичного працівника представляє собою розгорнуте співставлення фактичних даних з оціночними критеріями - правовими нормами і вимогами. У ряді випадків оціночне судження залежить від безпосередньої емоційної реакції. У підсумку оціночних психічних процесів формується рішення про бажаний чи небажаний розвиток подій, про значимість соціально-правової проблеми. Оціночне судження специфічне тим, що воно залежить не лише від об'єктивної ситуації, від об'єктивного стану справ, але і від потреб, інтересів і намірів юриста, від його особистих переваг. Звідси впливає: в юридичній діяльності значну роль відіграють такі якості юриста-спеціаліста, як принциповість, об'єктивність, неупередженість, послідовність та ін.

Особливе місце в структурі юридичної діяльності займають комунікативні дії. У юриста повинні бути добре розвинуті комунікативні вміння: привертати людей до себе, вміння слухати і формулювати питання, вміння порівнювати невербальні сигнали з мовою співрозмовника, вміння використовувати у своїй мові психологічний закон краю та ін.

Для успішного спілкування з людьми представнику юридичної служби необхідні розвинуті комунікативні якості: чуйність, сприйнятливність, товариськість, спостережливність, впливовість та ін.

Особливість юридичної праці проявляється і в тому, що вона вимагає високих організаторських здібностей. Справа в тому, що для багатьох юридичних професій характерною рисою є організаційна сторона діяльності, а саме: організація власної роботи протягом різних часових проміжків, організація спільної роботи з іншими посадовими особами, правоохоронними органами, координації спільних зусиль.

Для більшості юридичних професій характерні висока емоційність праці і значні вольові зусилля. Такі зовнішні подразники, як вигляд убитого чи покаліченого тіла, спалений будинок чи розкрадена квартира викликають у людини негативні емоції у вигляді страждання, суму, горя,

ненависті, гніву та ін. Навпаки, успішне вирішення юридичної справи, надання юридичної допомоги людям, попередження правопорушень і злочинів виражається в позитивних емоціях типу задоволення, радість, щастя. Вольові зусилля юрист проявляє і на етапі розумової дії (коли обдумуються цілі, визначаються шляхи і засоби їх досягнення і приймається рішення), і на етапі виконання прийнятого рішення. Юридичний працівник може відчувати боротьбу мотивів у вольовій дії - боротьбу між почуттям обов'язку і спонуканнями, які йому суперечать. Воля проявляється саме в умінні заставити себе зробити те, що диктує почуття обов'язку, подавивши спонукання, які суперечать обов'язку.

В окремих юридичних професіях (слідчий, інспектор митної служби, суддя та ін.) в якості особливостей діяльності виступає постійна психічна напруга. У зв'язку з цим юридичний працівник повинен виховувати в собі психологічну стійкість, здатність до самоконтролю.

Важливою психологічною особливістю в діяльності є проблема вибору в ситуації підкупу. Вибір здійснюється між бажанням збагатитися і професійним обов'язком. У такому виборі велике значення має розвиток моральних і ціннісних орієнтацій юриста.

Специфікою юридичної діяльності є її творчий характер. Це зумовлено різноманіттям завдань, що вирішуються, особливостями кожної юридичної справи, а також індивідуально-психологічними рисами тих людей, які залучені в юридичну справу, що розглядається. Творчий характер в діяльності юриста проявляється в тому, що керуючись нормами права, він обирає найбільш прийнятні прийоми і способи дій, методи роботи, які відповідають конкретній ситуації.

ВИСНОВКИ ДО ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ. Діяльність юриста охоплює велике коло проблем психологічного і соціально-психологічного характеру, тому знання основ загальної і соціальної психології вважається передумовою глибокого засвоєння теоретичних і практичних положень особливої частини юридичної психології.

ВИСНОВКИ З ТЕМИ

Юридична діяльність є різновидом трудової діяльності, їй притаманні особливості, характерні для професій, що передбачають виконання службових обов'язків у напружених, екстремальних, стресогенних умовах. Юридична діяльність розрізняється за профілем та за суб'єктами її реалізації. Слід також виділяти два допоміжні види юридичної діяльності, які не визначають змісту, але супроводжують її як невід'ємні частини: профілактична, посвідчувальна.

Виявити психологічну структуру юридичної діяльності - це означає, передусім, визначити основні компоненти даного виду діяльності, що можна зробити, лише розглядаючи людину як суб'єкт праці, пізнання і спілкування.

За структурою юридична діяльність поділяється на пізнавальну, конструктивну, комунікативну, організаторську.

Діяльність юриста насичена практичними соціально-психологічними проблемами. Ці проблеми слід враховувати в ході опанування юридичною спеціальністю у вищих навчальних закладах, в самій реальній діяльності, в процесі перепідготовки юридичних кадрів.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДАНОЇ ТЕМИ

При вивченні даної теми необхідно засвоїти поняття: «юридична діяльність», «пізнавальна діяльність», «конструктивна діяльність», «комунікативна діяльність», «організаторська діяльність».

Доцільно опрацювати рекомендовану літературу за формами, які обираються самостійно, а саме: конспект, тези, план, таблиця, схема, висновки, тощо. Можна порівнювати зміст матеріалу з питань теми в різних джерелах.

Для вдалого засвоєння цієї теми, здобувачам вищої освіти рекомендується звернутись не лише до базового (обов'язкового) списку літератури, а й до інших наукових джерел, які можна знайти у бібліотеці університету. Під час розгляду теми, слід, також, використовувати наукові праці як українських, так і зарубіжних вчених.

З метою засвоєння основних теоретичних положень теми, усвідомлення її актуальних проблем і пошуків їх шляхів вирішення:

1. Визначте структуру юридичної діяльності.
2. Розкрийте особливості пізнавальної діяльності юриста.
4. Назвіть основні ознаки комунікативної компетентності юриста.
5. Покажіть взаємозв'язок основних компонентів психологічної структури юридичної діяльності.
6. Охарактеризуйте соціально-психологічні основи юридичного труда.

ТЕМА №3. ПРАВОВА ПСИХОЛОГІЯ
(2 години)

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

1. Психологічні аспекти правової соціалізації особистості.
2. Психологічна характеристика правосвідомості.
3. Психологічні умови дієвості правових норм.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Александров Д.О., Андросюк В.Г., Казміренко Л.І. та інші. Юридична психологія: Підручник / За загальн. Ред.. Л.І. Казміренко, Є.М. Моїсеєва. – К.: КНТ, 2007.
2. Бедь В.В. Юридична психологія: Навч. посіб. / В. В. Бедь – Львів: «Новий світ» - 2000», 2010.
3. Бочелюк В. Й. Юридична психологія. Навч. посіб./В.Й. Бочелюк – К: ЦУЛ, 2010.
4. Коновалова В.О., Шепітько В.Ю. Юридична психологія: Академічний курс: Підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / В.О. Коновалова, В.Ю. Шепітько – К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2004.
5. Зазнюк С. Психологія мотивації. – К., 2002.
6. Левчук Л. Психоаналіз: історія, теорія, мистецька практика. - К., 2002.
7. Петюх В.М. Конфліктологія. Навч. пос.-К., 2003.
8. Сергеєнкова О.П. Загальна психологія: навч. посіб. / О.П. Сергеєнкова – К.: ЦУЛ, 2015.
9. Цимбалюк І.М. Психологія спілкування. -К., 2004.

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

Створити у здобувачів вищої освіти цілісне уявлення про психологічні основи правової психології; забезпечити розуміння психологічних аспектів правової соціалізації, правосвідомості, дієвості правових норм.

ВСТУП

Окремим розділом юридичної психології представлена правова психологія, що досліджує психологію нормативно-правової регуляції. Ця галузь покликана вивчати психологічні закономірності правотворчого процесу, особливості дії права як чинника правової соціалізації, психологічні механізми правосвідомості, психологію правомірної поведінки. Даний розділ охоплює також питання впливу соціальних заборон, громадської думки, моралі, правових розпоряджень на поведінку особи, формування її правової культури.

Правова психологія становить собою психічне відображення всієї системи права та його елементів. При вивченні питань психології права поряд із спеціально-юридичним підходом реалізується особистісний підхід.

Пріоритет особистості, її потреб та інтересів у правових рішеннях і діях повинен бути безперечним, оскільки це визначається гуманістичною природою права.

I. ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРАВОВОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ

Правова психологія - розділ юридичної психології, який вивчає психологічні особливості відображення людиною правових явищ, досліджує психологічні аспекти ефективної правотворчості, психологію правової соціалізації особистості, психологію індивідуальної і суспільної правосвідомості.

Основними проблемами правової психології є: психологія правової соціалізації особистості, психологічні умови ефективності правових норм, асоціальні стереотипи поведінки, психологічні аспекти ефективної правотворчості.

Соціалізація особистості - це процес і результат засвоєння індивідом соціальних норм, культурних цінностей, зразків поведінки, притаманних певному суспільству чи соціальній групі. Важливо підкреслити, що в процесі соціалізації людина не просто засвоює соціальний досвід, але й перетворює його у власні цінності, установки, орієнтації.

Соціалізація особистості - процес багатогранний. Одним з основних його напрямків є правова соціалізація, під якою розуміється вироблення в ході освоєння соціального досвіду ціннісно-нормативної орієнтації особистості, при якій приписи суспільних норм сприймаються нею як власні життєві установки.

Правова соціалізація включає в себе

- засвоєння критеріїв оцінок юридично значимих ситуацій;
- вивчення законів і соціальних вимог, що визначають міру можливої і належної поведінки в суспільстві;
- усвідомлення та прийняття власних прав і обов'язків, способів їх реалізації;

- оволодіння необхідними соціальними навиками користування правовими знаннями, вимогами, правилами та вироблення певного типу поведінки..

Виділяють такі способи засвоєння норм права і правових цінностей в ході соціалізації особистості: предметний, традиційний, раціональний.

Предметний спосіб – особа засвоює відповідний спосіб дій, шаблонів поведінки в процесі тої чи іншої діяльності людини, її взаємодії з іншими людьми.

Традиційний спосіб – особа, спостерігаючи дії і поведінку людей в різних ситуаціях, засвоює відповідні звички і шаблони поведінки в ситуаціях соціальної взаємодії, що найбільш часто зустрічаються.

Раціональний спосіб - особа дізнається про правові цінності, стандарти правової поведінки у процесі проведення навчальних занять в закладах освіти, з бесід з іншими людьми, з читання книг і по каналах засобів масової інформації.

Насиченість і сутність правової соціалізації протягом життя є досить неоднорідним. Процес засвоєння правових норм, оволодіння стандартами правової поведінки відбувається послідовно. Основними етапами процесу правової соціалізації є: дотрудова, трудова, післятрудова.

Дефекти правової соціалізації можуть виявлятися у правовому негативізмі (недостатній оцінці цінності права), правовому інфантилізмі(безвідповідальному, легковажному ставленні до вимог закону), правовому нігілізму (активному неприйнятті норм права), свідомій злочинній поведінці.

Отже, правова соціалізація включає в себе засвоєння правових норм і вимог, формування навиків правослухняної поведінки, усвідомлення особистістю обов'язку перед суспільством і розуміння необхідності дотримання соціальних норм, що в кінцевому рахунку повинно забезпечувати високий ступінь правової вихованості людини і її нормативну поведінку.

ВИСНОВКИ ДО ПЕРШОГО ПИТАННЯ. Одним із найважливіших напрямів загального процесу соціалізації є правова соціалізація, зміст якої полягає в засвоєнні особистістю правових цінностей, перетворення їх у норми власного життя і поведінки. Психологічна мета правової соціалізації - забезпечення правомірної поведінки особистості, що передбачає формування і розвиток у неї правосвідомості.

II. ПСИХОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРАВОСВІДОМОСТІ

Правова психологія - розділ юридичної психології, який вивчає правосвідомість, принципи її формування і розвитку, причини її реформації.

Правосвідомість – це сукупність поглядів, ідей, які визначають ставлення людей, соціальних груп до права, до законності, до правосуддя, їх уявлення про те, що правомірно і неправомірно. Психологічну норму правосвідомості складають звички, почуття, емоції людей відносно правових явищ.

Правосвідомість виступає як одна з форм суспільної свідомості, зміст і розвиток якої обумовлено матеріальними і духовними умовами існування суспільства. Її основою є не стільки знання правових норм, скільки усвідомлення і прийняття соціальних цінностей, які знаходять своє відображення в праві. У широкому розумінні слова під правосвідомістю розуміється весь правовий досвід поведінки особистості чи групи людей.

Правосвідомість не лише відображає соціальну реальність, але й активно на неї впливає. В якості механізму правосвідомості виступає мовно-розумова діяльність людей. Правосвідомість виконує функцію регулятора поведінки людей.

Правова інформованість і мотивація правомірної поведінки залежить від соціальних зв'язків людини, від ступеня її залучення в правову культуру суспільства, а також від залучення в соціальні групи, які істотно впливають на розвиток правосвідомості.

Правосвідомість особистості включає в себе такі елементи:

- когнітивний (пізнавальний) - характеризується сукупністю правових знань і вмінь;
- емоційний - визначається оціночними судженнями і відношенням людини до норм права (позитивне, нейтральне, негативне);
- поведінковий (вольовий) - припускає наявність психологічної установки на правослухняну поведінку, звички до виконання норм права і нетерпимого ставлення до правопорушників.

Знання права – це знання правових норм, які діють на цей час у державі. Воно формується в результаті прослуховування лекцій, бесід, радіопередач, перегляду телепередач або засвоєння конкретних норм права в зв'язку з конкретною життєвою ситуацією. Наприклад, хвороба будь-якого працівника повинна бути підтверджена лікарняним листком, що видається в установленому законом порядку. Уявлення про право – це уявлення про те, що таке правомірне та неправомірне в кожному конкретному випадку, які наслідки можуть наступити за вчинене діяння, які права й обов'язки неповнолітніх тощо. Уявлення про право формується на знанні загальних норм права, під впливом норм моралі, життєвого досвіду тощо.

Таким чином, структура правосвідомості складається із емпіричних знань, із почуття оцінки зразків впливу, які формуються у людини під впливом повсякденних умов навчання, праці, дозвілля, при вирішенні побутових питань. Носієм такої повсякденної свідомості в тій чи іншій мірі є кожна людина.

Правосвідомість виконує функцію регулятора поведінки, коли об'єктивні обставини мають правове значення, коли необхідно зробити вибір між законним і незаконним вчинком, використати свої права або, навпаки, утриматися від їх реалізації. Можна з упевненістю сказати, що знання й уявлення про можливі наслідки в результаті порушення правових норм може відвернути антигромадські вчинки та правопорушення. Це необхідно враховувати при організації правового виховання різних верств населення.

ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО ПИТАННЯ. Компоненти правосвідомості та її функціональна структура мають психолого-правову природу, оскільки, з одного боку, спираються на вихідне положення про єдність свідомості і діяльності, а з іншого – повністю відповідають основним функціям права. Правосвідомість виконує пізнавальну, оціночну, регулятивну функції.

ІІІ. ПСИХОЛОГІЧНІ УМОВИ ДІЄВОСТІ ПРАВОВИХ НОРМ

Вивчення психологічних умов дієвості правових норм - одне з серйозних завдань правової психології. Розуміння ролі права у формуванні особистості, знання тих шляхів і способів, якими право виконує завдання розвитку правосвідомості громадян, дозволяє краще виявити соціально-психологічні і психологічні причини, які приводять особистість до здійснення правопорушень.

Оскільки правова норма завжди пов'язана з людськими відносинами, оцінити дієвість правової норми можна лише на основі аналізу соціальних факторів, у тому числі тих, які мають психологічне забарвлення.

Спеціалісти в галузі юридичної психології виділяють наступні групи умов дієвості правових норм: макросоціальні, мікросоціальні, особистісні.

Розглянемо більш детально вказані групи умов ефективності правових норм.

До макросоціальних умов відносяться рівень соціально-економічного розвитку суспільства, правова система і культура, соціальні інститути, ідеологія. Законслухняна поведінка індивіда формується соціальними устоями конкретного суспільства. Право, як сукупність правил поведінки (норм), санкціонованих владою, буде ефективним на практиці тоді, коли здійснення їх забезпечено заходами державного примусу з метою охорони захисту і розвитку суспільних відносин, які відповідають об'єктивним потребам суспільства та інтересам народу. Суть і зміст правових норм визначається характером економічних відносин, рівнем соціально-економічного розвитку суспільства. Повнота і ступінь реалізації прав багато в чому залежить також від політичної стабільності в житті держави, від роботи державних і суспільних інститутів. Саме соціальне середовище створює передумови для реалізації тих чи інших правових норм.

Істотний вплив на реалізацію правових норм чинить правова культура членів суспільства, суспільна думка, престиж права в суспільстві, соціальна орієнтація особистості як система ціннісних відношень особистості до об'єктів соціальної дійсності.

Мікросоціальні умови виконують функцію соціально-психологічного забезпечення правореалізації. Мікросоціальні умови пов'язані з найближчим оточенням людини, з тими людьми, з якими вона безпосередньо контактує. До них належать формальні малі групи (наприклад, сім'я, навчальна група, трудовий колектив) та неформальні малі групи (наприклад, коло друзів, компанія відпочиваючих)

Якщо норми права схвалюються і визнаються даною соціальною групою, то її члени свідомо дотримуються правових приписів. У цьому випадку ефективність правореалізації підвищується за рахунок того, що соціальні норми, які склалися, самої групи доповнюють, закріплюють правові норми. Можливий варіант, коли в соціальній групі офіційні правові приписи не схвалюються, з'являється спокуса їх порушити, але загроза покарання змушує людей цього не робити.

Дієвість правових норм понижується в тому випадку, коли людина потрапляє в малу групу антисоціальної спрямованості, члени якої не признають норм права і порушують їх в своїй життєдіяльності.

Серед формальних малих груп особлива роль належить сім'ї. Порушення в засвоєнні морально-правових норм, прийнятих в суспільстві, спостерігається в наступних випадках:

- батьки словесно і своїми вчинками затверджують аморальні і навіть антисоціальні способи поведінки;
- батьки словесно дотримуються загальноприйнятих моральних норм поведінки, але здійснюють дії і вчинки, які їм суперечать;
- батьки словесно і на ділі дотримуються загальноприйнятих поведінкових норм, але при цьому не задовольняють емоційних потреб дитини, що значно ускладнює нормальний процес соціалізації;
- батьки застосовують в якості основних такі методи виховання, як насилля, примушування, приниження особистості дитини.

Сім'ї, для яких характерні дефекти правової соціалізації, які провокують дитину на здійснення правопорушень і злочинів, кримінологи називають неблагополучними.

Види неблагополучних сімей: криміногенна сім'я, неповна сім'я з дефектами в структурі, аморальна сім'я, псевдоблагополучна сім'я з неправильними методами виховання.

Третя група умов ефективності правових норм відноситься до індивідуально-психологічних особливостей індивіда, який приймає рішення про правильність поведінки. Вибір варіанта поведінки залежить не лише від сили впливу зовнішніх обставин, але й від особистості, зокрема, від її інтелектуальних, емоційних і вольових особливостей,

системи потреб, нахилів, інтересів, психічного стану та ін., які являються як наслідком середовища і виховання, так і особисто вроджених якостей.

Мотиви правослухняної поведінки особистості: переконаність у суспільній корисності вчинку, який здійснюється; обов'язок перед суспільством; правовий обов'язок, професійне почуття відповідальності; практична корисність вчинку для інших людей; стереотип, звична поведінка; конформізм, боязнь правової чи моральної відповідальності; особиста користь від здійснення вчинку; егоїстичні інтереси; негативні мотиви, які реалізуються правомірними засобами.

ВИСНОВКИ ДО ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ. Отже, дієвість нормативного акту визначається тим, наскільки він відповідає об'єктивним потребам суспільства в цілому, підтримується різними соціальними групами і в якій мірі реалізується громадянином, який шанобливо ставиться до права.

Разом з тим в житті нашого суспільства існують ситуації опору закону, неприйняття правових норм з боку різних соціальних груп і окремих індивідів.

ВИСНОВКИ З ТЕМИ:

Правова психологія - розділ юридичної психології, що досліджує психологічні аспекти правотворчості і змісту права, його впливу на формування суспільної та індивідуальної правосвідомості та суб'єктів правовідносин.

Основними проблемами правової психології є: психологія правової соціалізації особистості, психологічні умови ефективності правових норм, асоціальні стереотипи поведінки, психологічні аспекти ефективної правотворчості.

Правова соціалізація включає в себе засвоєння правових норм і вимог, формування навиків правослухняної поведінки, усвідомлення особистістю обов'язку перед суспільством і розуміння необхідності дотримання соціальних норм, що в кінцевому рахунку повинно забезпечувати високий ступінь правової вихованості людини і її нормативну поведінку.

Психологічна мета правової соціалізації - забезпечення правомірної поведінки особистості, що передбачає формування і розвиток у неї правосвідомості. У широкому розумінні слова під правосвідомістю розуміється весь правовий досвід поведінки особистості чи групи людей.

Правосвідомість виступає як одна з форм суспільної свідомості, зміст і розвиток якої обумовлено матеріальними і духовними умовами існування суспільства. Її основою є не стільки знання правових норм, скільки усвідомлення і прийняття соціальних цінностей, які знаходять своє відображення в праві.

Оскільки правова норма завжди пов'язана з людськими відносинами, оцінити дієвість правової норми можна лише на основі аналізу соціальних факторів, у тому числі тих, які мають психологічне забарвлення.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДАНОЇ ТЕМИ

При вивченні даної теми необхідно засвоїти поняття: «правова соціалізація», «правосвідомість», «правова поведінка», «правові норми». Доцільно опрацьовувати рекомендовану літературу за формами, які обираються самостійно, а саме: конспект, тези, план, таблиця, схема, висновки, тощо. Можна порівнювати зміст матеріалу з питань теми в різних джерелах.

Для вдалого засвоєння цієї теми, здобувачам вищої освіти рекомендується звернутись не лише до базового (обов'язкового) списку літератури, а й до інших наукових джерел, які можна знайти у бібліотеці університету. Під час розгляду теми, слід, також, використовувати наукові праці як українських, так і зарубіжних вчених.

З метою засвоєння основних теоретичних положень теми, усвідомлення її актуальних проблем і пошуків їх шляхів вирішення:

1. Поясніть, що вивчає правова психологія.
2. Визначте складові правової соціалізації. 2. Визначте основні властивості відчуттів.
3. Охарактеризуйте способи засвоєння правових норм і цінностей.
4. Визначте компоненти правосвідомості.
5. Виділіть групи умов дієвості правових норм та наведіть приклади.

ТЕМА №4. КРИМИНАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ (2 години)

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

1. Поняття особистості злочинця та основні детермінанти її формування.
2. Класифікація злочинних типів.
3. Соціально-демографічна характеристика особистості злочинця.
4. Психологія організованої злочинності.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Закон України «Про Національну поліцію» № 580- ІV від 2 липня 2015.
2. Александров Д.О., Андросюк В.Г., Казміренко Л.І. та інші. Юридична психологія: Підручник / За загальн. Ред.. Л.І. Казміренко, Є.М. Моїсєєва. – К.: КНТ, 2007.
3. Бедь В.В. Юридична психологія: Навч. посіб. / В. В. Бедь – Львів: «Новий світ» - 2000», 2010.
4. Бочелюк В. Й. Юридична психологія. Навч. посіб./В.Й. Бочелюк – К: ЦУЛ, 2010.
5. Коновалова В.О., Шепітько В.Ю. Юридична психологія: Академічний курс: Підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / В.О.

Коновалова, В.Ю. Шепітько – К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2004.

6. Зазнюк С. Психологія мотивації. – К., 2002.

7. Левчук Л. Психоаналіз: історія, теорія, мистецька практика. - К., 2002.

8. Сергеєнкова О.П. Загальна психологія: навч. посіб. / О.П. Сергеєнкова – К.: ЦУЛ, 2015.

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

Створити у здобувачів вищої освіти цілісне уявлення про основи кримінальної психології; забезпечити розуміння основних детермінант формування особистості злочинця, психологічних механізмів та закономірностей злочинної поведінки; сформувати систему знань про психологію організованої злочинності.

ВСТУП

Аналіз зарубіжної та вітчизняної психологічної і криміналістичної літератури показує, що питанню вивчення особистості злочинця приділяється досить велика увага.

Особистість злочинця визначається як один із найбільш важливих і складних об'єктів вивчення в юридичній психології. Психічні закономірності, які проявляються в процесі формування злочинної установки особистості, у ході утворення злочинного наміру, підготовки і здійснення злочину з'ясовує кримінальна психологія.

Кримінальна психологія - галузь юридичної психології, яка вивчає психологічний механізм правопорушень і психологію правопорушників, проблеми утворення, структури, функціонування і розпаду злочинних груп.

Предметом кримінальної психології є причини злочинності, пов'язані з якостями особистості.

Метою кримінальної психології є вивчення психології злочинності і особистості злочинця; дослідження типових особливостей, притаманних злочинцю, причин та закономірностей їх виникнення та розвитку, шляхів виправлення.

I. ПОНЯТТЯ ОСОБИСТОСТІ ЗЛОЧИНЦЯ ТА ОСНОВНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ЇЇ ФОРМУВАННЯ

Злочинець - це особа, яка здійснила злочин і визнана винною в результаті судового розгляду.

Особистість злочинця – свідомий суб'єкт, наділений сукупністю біологічно обумовлених і соціально детермінованих властивостей, поведінка якого визначається анти суспільною спрямованістю, що виникає під впливом певних суспільно-політичних, економічних та соціокультурних умов.

У кожного злочинця можна виявити те спільне, що характерне для всіх злочинців певної категорії. Лише в цьому аспекті правомірний термін «особистість злочинця».

Центральним запитанням проблеми особистості злочинця співвідношення біологічних (наслідуваних) та соціальних (набутих) властивостей у детермінації злочинної поведінки.

У вітчизняній кримінальній психології відкидається підхід про «природженого злочинця», реалізується діалектичний погляд, в якому повинні враховуватися і біологічне, і соціальне в даній конкретній особистості. При цьому провідне місце у формуванні психологічних особливостей злочинців відводиться соціальним факторам. Навіть суто вроджені і спадкові властивості індивіда не звільнені від впливу

макросередовища та мікросередовища. Але існують і біологічні передумови до протиправної поведінки. До них, зокрема, відносять такі:

- патологія біологічних потреб (причина багатьох сексуальних викривлень і статевих злочинів);
- неврастенія, психопатія та інші нервово-психічні захворювання;
- спадкові захворювання (особливо захворювання дітей, викликані алкоголізмом батьків);
- психофізичні навантаження, конфліктні ситуації, використання нових видів енергії, які призводять до різних захворювань і виступають кримінальним фактором.

Таким чином, при вивченні злочинної поведінки необхідно враховувати співвідношення соціального і біологічного в структурі конкретної особистості, пам'ятаючи про те, що злочинність зумовлена насамперед соціальними факторами, але завжди слід мати на увазі й індивідуально-психологічні, біологічні особливості особистості злочинця.

Злочинна поведінка зумовлена взаємодією особистості з соціальним середовищем. Політичні, соціально-економічні, духовні сторони суспільства чинять зовнішній вплив на формування механізму злочину, а психічні особливості формують механізм злочину з середини. Важливо підкреслити, що будь-які соціальні, тобто зовнішні, умови проявляються в злочині, переломлюючись через особистість, тобто через її внутрішній зміст. Тому особистість злочинця не просто відображає зовнішні умови життєдіяльності, але є активною стороною взаємодії з тим чи іншим середовищем.

У психіці людини не існує якихось особливих «злочинних рис». Ще великий психолог XIX-XX ст. А. Ф.Лазурський у своїх працях підкреслював, що викривлений розвиток людської особистості пов'язаний не з відсутністю чи недостатністю тих чи інших психічних якостей (розуму, волі, емоцій), а більшою мірою з невідповідністю між особливостями психіки і тими зовнішніми умовами, в яких відбувається розвиток людини.

Вивчення особистості злочинців і законослухняних громадян дозволяє спеціалістам зробити висновок про те, що злочинці гірше засвоїли вимоги правових і моральних норм, вони більше відчужені від суспільства і його соціальних цінностей, від малих груп - сім'ї, трудових чи навчальних колективів, у них погана соціальна адаптованість. Злочинці відрізняються від законослухняних людей не «злочинними рисами» їх психіки, а тими негативними рисами характеру, тою спрямованістю особистості, які склалися в умовах їх життя, навчання і діяльності. Для злочинця характерні агресивність в поведінці та імпульсивність в діях, відчуженість від суспільних цінностей і духовної культури, високий рівень тривожності і невпевненості в собі. Всі ці риси формуються в рамках індивідуального буття, а також біологічно зумовлених особливостей.

Особистісні якості людини, які проявляються в злочинному діянні, - свідчення її морально-психологічних недоліків.

ВИСНОВКИ ДО ПЕРШОГО ПИТАННЯ. Отже, відмінність злочинної поведінки від правомірної зумовлена ціннісними орієнтаціями, поглядами і соціальними установками індивіда. Загальновизнано, що саме в координатах ціннісно-нормативної системи особистості і соціального середовища, їх взаємодії слід шукати безпосередні причини злочинної поведінки.

II. КЛАСИФІКАЦІЯ ЗЛОЧИННИХ ТИПІВ

У психології широко використовується типологія особистості - класифікація людей на групи за певними істотними ознаками. Розрізняють такі підходи до типології: за однією основою, за декількома ознаками, за співвідношенням ознак, за «прототипом».

Дослідження особистості злочинця передбачає виявлення типового, визначення критеріїв градації кримінальних типів, встановлення особливостей у кримінальних відносинах.

Патріарх антропологічної школи кримінального права Ч. Ломброзо і його послідовник Е. Феррі розрізняли такі типи злочинців: природжених; «злочинців унаслідок божевілля», психопатів та інших, які страждають на психічні аномалії; злочинців із пристрасті; випадкових; звичних.

Заслуговує на увагу класифікація особистостей, запропонована психологом О. Ф. Лазурським. При визначенні типів він виходив з природних психологічних можливостей та особливостей соціального пристосування особистості до дійсності. Відповідно до цих ознак він визначив три рівні особистостей: нижчий, середній і вищий. На кожному рівні визначаються так звані чисті типи, змішані і спотворені.

Для кримінальної психології важливе значення мають спотворені типи особистості нижчого рівня, саме з цих типів виходять злочинні особистості.

О. Ф. Лазурський до спотворених типів відносить:

1. Пасивний тип, який виступає у вигляді двох різновидів: а) апатичного, що характеризується байдуже-млявим ставленням до усього оточуючого, відсутністю яскраво виражених інтересів і потреб; б) безвільно-боязкого, який легко піддається навіюванню, з перевагою пригніченого настрою. На думку вченого, хоча люди такого типу і не належать до кримінального типу, однак можуть бути джерелом поповнення злочинного світу.

2. Тип розважливого егоїста. Люди цього типу розважливі і хитрі, черстві і злопам'ятні; на першому плані у них турбота про свої вигоди й інтереси, переважно матеріальні; цей тип дуже близький до кримінального.

3. Афективно-спотворений тип. Його представники — безладно-веселі, легковажні люди. За своїми соціальними проявами — п'яниці, забіяки, скандалісти, дрібні злодюжки.

4. Активно-спотворений (гвалтівник) тип. Тут два підтипи: а) безладного гвалтівника, що характеризується рішучістю, енергією. Працювати не любить, схильний до бійок; б) зосереджено-жорстокий, який не зупиняється і перед убивством.

Цікавою є пропозиція О. Г. Ковальова розрізняти основні типи особи злочинців залежно від ступеня кримінальної «зараженості» особистості. За цим критерієм автор виділяє:

1. Глобальний злочинний тип (з повною злочинною «зараженістю»). Цей тип антисоціальний. Він негативно ставиться до праці і людей. Представники цього типу не мислять життя поза злочинами, що їм обіцяють основні радощі. Усі їхні помисли, почуття пов'язані з задумами вчинення злочинів, їхня воля тверда і непохитна у кримінальних діяннях. Цей тип охоплює різні підтипи похитливого розбещувача і гвалтівника, казнокрада, що, незважаючи на покарання, краде і краде, і, нарешті, бандита.

2. Парціальний тип, тобто з частковою кримінальною «зараженістю». Особистість цих людей ніби роздвоєна, у ній уживаються риси нормального соціального типу і риси злочинця.

3. Передкримінальний тип. Люди цього типу мають такі морально-психологічні властивості, які у певній ситуації, якщо вони опиняються в ній, неминуче вчиняють злочин. Тут два види особистостей: а) люди з надзвичайно емоційною збудливістю і нестачею самовладання; б) легковажний ледар, який любить добре пожити не утруднюючи себе.

Відомі й

Зокрема, М. І. Єнікєєв пропонує інші критерії класифікації злочинних типів, а саме: за ступенем соціальної дезадаптації, за психорегуляційною підставою, змістом ціннісно-орієнтаційної спрямованості.

За ступенем соціальної дезадаптації М. І. Єнікєєв розрізняє два типи особи злочинця:

1. Антисоціальний тип (особи, які неодноразово вчиняли злочини на основі стійкої антисоціальної спрямованості, — тип «злісного» злочинця).

Антисоціальний тип притаманний професійному злочинцю, який проявляє постійну готовність до злочинів, до злочинної поведінки. Як правило, це люди, які неодноразово здійснювали злочини, та мають стійкі підсвідомі кримінальні спонукання.

2. Асоціальний тип (особи, які вперше вчинили злочин на основі загальної асоціальної спрямованості, — несоціалізований, «менш злісний» тип злочинця). Асоціальний тип злочинця (менш злісний) відзначається несформуванням у людини позитивних ціннісних орієнтацій, позитивних соціальних установок, які не лише б чинили вплив на його поведінку, але й

утримували від можливої протиправної поведінки в складних, часом конфліктних ситуаціях.

За психорегуляційною підставою автор виділяє випадковий тип особи злочинця, що характеризується дефектами психічної саморегуляції. Це особи, які здійснили злочин вперше в результаті випадкового збігу обставин, так як не змогли протистояти криміногенній ситуації. Їхньою особистісною особливістю є низький рівень самоконтролю, ситуативна обумовленість поведінки. Здійснений злочин суперечить загальній поведінці даної особистості і є випадковим.

За змістом ціннісно-орієнтаційної спрямованості особистості розрізняються такі групи злочинців:

1. Злочинці з антисоціальною корисливою спрямованістю (корисливо-господарська підгрупа злочинців; злодії, шахраї). Корислива категорія злочинців, які посягають на матеріальні блага суспільства і окремих громадян поділяється на види: а) корисливо-господарські злочинці (незаконне підприємництво, ухилення від сплати податків, фальсифікація товарів і т.д.); б) корисливо-службові злочинці (хабарництво, розкрадання шляхом зловживання службовим становищем, обман споживачів і т.п.); в) крадії, розкрадачі (корисливі посягання на чужу власність); г) шахраї (підробка документів, грошових знаків та ін.); д) ненасильницькі вимагачі.

2. Злочинці з антисоціальною корисливо-насильницькою спрямованістю (особи з корисливими посяганнями, поєднаними з насильством над особою). Корисливо-насильницька категорія злочинців характеризується поєднанням корисливих посягань з насиллям над особистістю. Виділяють чотири види корисливо-насильницької категорії злочинців: а) грабіжники; б) учасники розбійних нападів; в) насильницькі вимагачі (рекетири); г) вбивці з корисливою метою.

3. Злочинці з антигуманною, агресивною спрямованістю відрізняються агресивною, антигуманною спрямованістю до життя, здоров'я і особистої гідності інших людей.

ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО ПИТАННЯ. Глибоке вивчення юридичними працівниками типології особистості злочинця, визначення критеріїв градації кримінальних типів дає можливість більш правильно кваліфікувати здійснений злочин, здійснювати вибір найбільш підходящих психологічних прийомів впливу на звинуваченого в процесі проведення слідчих дій, більш успішно виявляти причини і умови злочину.

ІІІ. СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСОБИСТОСТІ ЗЛОЧИНЦЯ

Однією з найважливіших соціально-демографічних ознак, які характеризують особистість злочинця є вік. Спеціалісти-психологи розглядають його як якісно визначений етап становлення і розвитку

особистості, як період з притаманними йому психологічними особливостями сприйняття людиною оточуючого світу.

Соціально-психологічні особливості того чи іншого віку так чи інакше виявляються в певних формах злочинної поведінки, що передбачає необхідність диференційованого вивчення певного контингенту правопорушників у характерній йому віковій структурі. Особливу частину контингенту правопорушників складають підлітки.

Центральне новоутворення в особистості підлітка - виникаюче в нього уявлення про себе як вже не про дитину, він починає відчувати себе дорослим, прагне бути і вважатися таким. Почуття дорослості з'являється в результаті усвідомлення і оцінки зрушень у фізичному розвитку і статевому дозріванні, бажанням демонстрації зовнішніх ознак дорослості. Специфічна соціальна активність підлітка полягає у великій чуттєвості до засвоєння норм і цінностей, способів поведінки, які існують в світі дорослих і в їх стосунках.

Основні психологічні особливості підліткового віку - підвищена конформність, навіюваність, групова залежність, демонстративна незалежність від старших, бравада, недостатній соціальний контроль власної поведінки, завищене наслідування кумирам, потреба в самоствердженні, чутливе реагування на думку ровесників.

Підлітковий вік є найскладнішим перехідним етапом в людському житті, коли людина відзначається підвищеною вразливістю до всього того, що робить її дорослою. У цьому віці відбувається формування і розвиток моральних уявлень, понять і переконань, засвоєння моральних норм, цінностей, суспільних вимог до поведінки, у тому числі і правових норм.

Для даного віку характерні поведінкові стереотипи, серед яких частіше всього зустрічаються наступні:

- реакція опозиції, яка викликається завищеними вимогами до навчання, поведінки підлітка, зайвими обмеженнями, неувагою до його інтересів з боку дорослих. Дана реакція проявляється у втечах з дому, в браваді сп'янілого стану, а часом і в антисоціальних діях;

- реакція імітації по своїй суті є наслідуванням певної особи. Зразком для деяких підлітків може стати і антисоціальний герой;

- реакція компенсації пов'язана з відшкодуванням невдач в одній галузі успіхом в іншій. Наприклад, неуспіхи в навчанні багато підлітків компенсують успіхами в бійках;

- реакція емансипації проявляється в бажанні підлітка звільнитися від надокучливої опіки батьків і вчителів;

- реакція групування пов'язана з об'єднанням ровесників в групи, які відзначаються однорідною спрямованістю, боротьбою за панування над своєю територією;

- реакція захоплення проявляється в найрізноманітніших формах, наприклад, у стилі в одязі, видах відпочинку.

Становлення підлітка багато в чому визначається тим, які соціальні зразки він обирає, з якими стереотипами поведінки стикається, які норми і цінності обирає для себе, знаходячись у сім'ї, на вулиці, у навчальному закладі.

Спілкування зі своїми ровесниками - провідний тип діяльності в цьому віці. Якщо потреба в спілкуванні реалізується не в сприятливих умовах, то воно може стати для підлітка небезпечним фактором. Саме у спілкуванні засвоюються норми соціальної поведінки. У зв'язку з цим необхідно відзначити, що для неповнолітніх характерне здійснення злочинів у складі групи. Це пояснюється кількома причинами:

- беручи участь у групових діях, підлітки смілішають і нахабнішають;
- здійснюючи правопорушення, члени групи намагаються облагородити їх мотиви, викривлено оцінюють поведінку потерпілого;
- у групі відбуваються схвалення здійснених дій та ігнорування власної відповідальності за протиправну поведінку;
- в емоційній сфері підлітків, які здійснили злочин в групі, послаблюється почуття сорому, чутливість до страждань інших людей.

Таким чином, антисоціальна поведінка неповнолітніх зумовлена впливом багатьох факторів: несприятливі соціальні умови, індивідуальні особливості особистості підлітка, безпосередній вплив ровесників чи дорослих людей, референтних груп, соціальна неконтрольованість.

Підвищення уваги суспільства до життєдіяльності підлітків, покращення соціально-економічних умов, організація соціально корисної та цікавої життєдіяльності можуть сприяти вирішенню проблеми зниження і викорінення злочинності неповнолітніх.

Дуже важливою характеристикою особистості злочинця є освіта. Прямої кореляційної залежності між рівнем освіти і формою антисуспільної поведінки немає, однак рівень освіти впливає на правосвідомість, на формування світоглядних поглядів, на здатність вибору того чи іншого варіанта поведінки.

Великий інтерес являє питання про співвідношення пізнавального і морального моментів в процесі формування особистості. Практика свідчить, що висока освіченість не є бар'єром, який розділяє правопорушників і законослухняних громадян, і не гарантує соціально схвальної поведінки. Найбільш чітко це проявляється в екстремальних умовах криміногенної ситуації, яка впливає не лише на свідомість особистості, її раціональні елементи, але й на глибинні емоційні компоненти психіки.

Таким чином, яке б не велике було значення знань, його не слід переоцінювати, набагато важливіше світоглядна і моральна спрямованість знань. Тому необхідне посилювати моральну, гуманістичну спрямованість освіти.

Суттєве значення для характеристики особистості злочинця мають відомості про його соціальний стан, характер праці. Особливої уваги заслуговують ті особи, які на момент здійснення злочину ніде не працювали і не вчилися. Негативне ставлення до праці і схильність до паразитичного існування негативно відбиваються на розвитку їх особистості, загострюють відносини з оточуючими і в певній мірі обумовлюють виникнення криміногенної ситуації.

У злочинній поведінці істотну роль відіграє такий компонент спрямованості особистості як соціальна установка. Особистісна установка на злочинну діяльність обумовлює здійснення правопорушниками діянь, як правило, агресивного, насильницького спрямування. Характерно, що прояв агресивності цих осіб не є реакцією на обставини конфліктної ситуації, а виражає насамперед прагнення особи реалізувати агресивні спонукання незалежно від того, сприятлива ситуація чи ні.

Багато злочинів здійснюються особами, які мають ситуативну установку на злочинну діяльність. Вона виражається в емоційній обумовленості особи до конфліктного реагування на певні життєві обставини, при яких стикаються протилежні потреби та інтереси конфліктуючих.

ВИСНОВКИ ДО ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ. До найважливіших соціально-демографічних ознак, які характеризують особистість злочинця відносяться: соціально-психологічні особливості того чи іншого віку, рівень освіти, співвідношення пізнавального і морального моментів в процесі формування особистості, соціальний стан, характер праці, соціальна установка особистості.

IV. ПСИХОЛОГІЯ ОРГАНІЗОВАНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Суспільна небезпека організованої злочинності більш висока в порівнянні з індивідуальними злочинами, що зумовлюється кількома психологічними і соціально-психологічними факторами:

- здійснення злочину в умовах групи психологічно полегшується, відбивається вплив інших членів групи;
- організована злочинність відрізняється просторовим розмахом (нерідко охоплює цілі регіони, галузі господарства) і масштабом злочинного діяння (розкрадання в особливо крупних розмірах, контрабанда і т.п.);
- є можливість залучення в злочинну діяльність нових осіб, в тому числі державних службовців та неповнолітніх;
- чинить певний вплив на діяльність злочинної групи і психічне антисоціальне зараження.

Злочинна група має певну ієрархічну структуру (у більшості випадків структура виглядає як піраміда, на вершині якої знаходиться вождь) і досить високий рівень саморегуляції. Вона відзначається системою своїх норм поведінки і міжособистісних відносин:

- у злочинній групі існує жорстка система безумовного підкорення, при якій "нижчий" виконує розпорядження «вищого» в ієрархії;
- взаємовідносини засновані на егоїстичному розрахунку, на утвердженні переваги шляхом грубої фізичної сили;
- у злочинній групі відбувається поділ ролей і функцій, які виконуються кожним членом групи;
- члени злочинної групи пов'язані круговою порукою.

Психологія організованої злочинності відрізняється спільністю злочинних цілей та інтересів. При цьому злочинна група створюється з метою здійснення не одного єдиного злочину, а для постійної і довготривалої злочинної діяльності. Юридична практика показує, що окремі злочинні групи займаються антисоціальною діяльністю на протязі кількох років. Іншими словами, злочин перетворюється на ремесло членів злочинної групи, що формує у них відповідну психологію, субкультуру.

Як правило, злочинна група для її членів виступає як референтна група, і поведінка кожного визначається цілями та інтересами цієї групи, її неписаними нормами, прагненням до позитивної оцінки групою своїх дій і поведінки, конформністю у відношенні вимог цієї групи до її учасників. Причому в злочинній групі досить ефективно діють своєрідні санкції як засіб примусу до дотримання проголошених норм поведінки.

Організована злочинність не має меж. Корислива мотивація - провідна мета злочинних дій.

ВИСНОВКИ ДО ЧЕТВЕРТОГО ПИТАННЯ. Кожен вид організованої злочинності, підкоряючись певним загальним соціально-психологічним закономірностям, в той же час має свої психологічні особливості, свій соціально-психологічний механізм становлення і функціонування, свою спрямованість і стійкість. Це ускладнює діяльність працівників слідчих органів, судів, прокуратури та інших юристів-спеціалістів. Кожен з них повинен розуміти психологію організованої злочинності.

ВИСНОВКИ З ТЕМИ:

Кримінальна психологія - галузь юридичної психології, яка вивчає психологічний механізм правопорушень і психологію правопорушників, проблеми утворення, структури, функціонування і розпаду злочинних груп.

Кримінальна психологія з'ясовує ті психічні закономірності, які проявляються в процесі формування злочинної установки особистості, у ході утворення злочинного наміру, підготовки і здійснення злочину. Вона досліджує особистість злочинця, структуру і психологічні особливості злочинних груп.

У вітчизняній кримінальній психології відкидається підхід про «природженого злочинця», реалізується діалектичний погляд, в якому повинні враховуватися і біологічне, і соціальне в даній конкретній

особистості. При цьому провідне місце у формуванні психологічних особливостей злочинців відводиться соціальним факторам.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДАНОЇ ТЕМИ

При вивченні даної теми необхідно засвоїти поняття: «особистість злочинця», «злочинна поведінка», «злочинні типи», «важковиховані підлітки», «організована злочинність».

Доцільно опрацьовувати рекомендовану літературу за формами, які обираються самостійно, а саме: конспект, тези, план, таблиця, схема, висновки, тощо. Можна порівнювати зміст матеріалу з питань теми в різних джерелах.

Для вдалого засвоєння цієї теми, здобувачам вищої освіти рекомендується звернутись не лише до базового (обов'язкового) списку літератури, а й до інших наукових джерел, які можна знайти у бібліотеці університету. Під час розгляду теми, слід, також, використовувати наукові праці як українських, так і зарубіжних вчених.

З метою засвоєння основних теоретичних положень теми, усвідомлення її актуальних проблем і пошуків їх шляхів вирішення:

1. Поясніть, що вивчає кримінальна психологія.
2. Охарактеризуйте основні детермінанти злочинної поведінки.
3. Визначте і за якими ознаками класифікуються типи злочинців.
4. Поясніть, під впливом яких факторів формується антисоціальна поведінка неповнолітніх.
5. Розкрийте соціально-психологічні особливості організованої злочинності.

ТЕМА №5. ПСИХОЛОГІЯ ЗЛОЧИННОЇ ПОВЕДІНКИ (2 години)

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

1. Психологічні причини злочинної поведінки.
2. Психологічна структура злочинного діяння.
3. Психологічні наслідки здійсненого злочину.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Закон України «Про Національну поліцію» № 580- ІV від 2 липня 2015.
2. Александров Д.О., Андросюк В.Г., Казміренко Л.І. та інші. Юридична психологія: Підручник / За загальн. Ред.. Л.І. Казміренко, Є.М. Моїсєєва. – К.: КНТ, 2007.
3. Бедь В.В. Юридична психологія: Навч. посіб. / В. В. Бедь – Львів: «Новий світ» - 2000», 2010.

4. Бочелюк В. Й. Юридична психологія. Навч. посіб./В.Й. Бочелюк – К.: ЦУЛ, 2010.
5. Коновалова В.О., Шепітько В.Ю. Юридична психологія: Академічний курс: Підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / В.О. Коновалова, В.Ю. Шепітько – К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2004.
6. Зазнюк С. Психологія мотивації. – К., 2002.
7. Левчук Л. Психоаналіз: історія, теорія, мистецька практика. - К., 2002.
8. Сергеєнкова О.П. Загальна психологія: навч. посіб. / О.П. Сергеєнкова – К.: ЦУЛ, 2015.

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

Сформувати у здобувачів вищої освіти систему знань про психологічні закономірності злочинної поведінки, структуру злочинного діяння, психологічні наслідки здійснення злочину.

ВСТУП

Найбільш небезпечна частина правопорушень, що мають явну антисоціальну направленість, - це злочинність. Будь-який злочин являється суспільно небезпечним діянням, яке карається законом. Ефективна боротьба зі злочинністю з психологічної точки зору вимагає глибокого аналізу протиправної дії осіб, які здійснили злочини, вивчення психологічної структури злочину, а також: причин, що спонукають людину до злочинної поведінки.

I. ПСИХОЛОГІЧНІ ПРИЧИНИ ЗЛОЧИННОЇ ПОВЕДІНКИ

Причинність злочинної поведінки - складний об'єкт для вивчення. Вона може бути всебічно досліджена тільки в рамках комплексу наук про людину і суспільство: соціології, соціальної психології, загальної психології, психофізіології і біології.

На соціально-психологічному рівні досліджуються криміногенні властивості таких явищ, як соціальні традиції, настрої, правосвідомість, ціннісні орієнтації, а також механізмів - громадської думки, моди, міжособистісного спілкування, психологічного впливу, конформізму та ін.

На психофізіологічному і біологічному рівнях ставиться завдання виявити вплив властивостей нервової системи, темпераменту і процесів фізіологічного характеру на злочинну поведінку.

Психологічний аспект розкриває зв'язки психічних станів і процесів (пізнавальних, емоційних, вольових), психічних властивостей (направленості, здібностей, характеру) зі злочинною поведінкою.

Об'єктивними причинами правопорушень є протиріччя в соціальних і економічних відносинах - низький рівень життя людей, недоліки організаційного і адміністративно-господарського характеру, безробіття, найближче соціальне оточення та ін.

Суб'єктивними причинами злочину виступають соціальні позиції особистості, система цінностей і інтересів, рівень соціалізації і правосвідомості, соціальні установки і стереотипи поведінки, а також психодинамічні особливості особи і тимчасові психічні стани.

Система зовнішніх обставин в поведінці особи переламується через її внутрішній світ, через її психіку.

Спроби наукового пояснення особи злочинця і злочинної поведінки психологами йдуть з початку ХХ ст. Одна з перших концепцій полягає в тому, що злочинець має ряд специфічних негативних рис характеру або особистості в цілому. Так, П.Поллітц виділяв у злочинця такі психічні особливості, як «відсутність співчуття», «заниженість відчуття болю», «байдужість до покарання», «пихатість», «схильність до пияцтва», «сексуальна розпущеність» та ін.

Причини злочинної поведінки слід розглядати в комплексі, враховуючи і біологічні фактори індивіда, його індивідуально-

психологічні особливості, соціально надбані ним якості та зовнішні обставини, в яких здійснюється формування особистості і реалізується її життєдіяльність.

У виникненні злочинної поведінки необхідно розрізняти фактори, що визначили розвиток спрямування особистості та її емоційно-вольові регуляційні особливості. В злочинах, що здійснюються при домінуванні в поведінці емоційної сфери, певні дії виникають раптово і носять імпульсивний характер. В структурі таких дій різко зростає роль рухових компонентів і понижується роль оціночно-орієнтовних компонентів.

Розвиток особистості залежить від того безпосереднього середовища, яке її оточує, від особистого досвіду, від її діяльності. Тому багато спеціалістів обґрунтовано вважають, що протиправні дії зумовлені, з одного боку, груповими ефектами, а з другого, - особистістю правопорушника. Так серед факторів, які зумовлюють формування у правопорушників певного відчуття особистої безпеки, вказуються наступні:

- надія на щасливий випадок, яка породжується прикладами інших правопорушників, поганими зразками літературної і кінопродукції;
- успішність минулих дій суб'єкта, схильність до ризику зростає по мірі успіху;
- ризикованість може бути властивістю особистості правопорушника, яка виражається у потягу до гострих відчуттів;
- признання ризику «фатумом життя», що особливо характерне для фаталістичної позиції багатьох рецидивістів.

ВИСНОВКИ ДО ПЕРШОГО ПИТАННЯ. Отже, причини злочину носять соціально-психологічний характер. Такий підхід створює реальну основу для встановлення зв'язку між соціальними умовами життя і психологічними властивостями окремих особистостей. Біологічно успадковані якості людини являються умовою розвитку її психічних властивостей у визначенні певних соціальних обставин.

II. ПСИХОЛОГІЧНА СТРУКТУРА ЗЛОЧИННОГО ДІЯННЯ

Психологічний аналіз злочинного діяння пов'язаний з аналізом психологічного змісту структури злочинного діяння.

Основні елементи структури злочинного діяння:

- формування мети злочинної дії;
- мотивація і мотиви злочинної дії;
- прийняття рішення про здійснення конкретної злочинної дії;
- спрямованість і зміст злочинного наміру;
- способи, засоби і умови здійснення злочинного діяння;
- досягнення результату і ставлення суб'єкта до цього результату.

Мета - як елемент злочинної дії виконує двояку функцію: по-перше, її функція полягає в усвідомленні правопорушником об'єкта, предмета чи

особи, на яку спрямовується його дія; по-друге, функція мети - поява бажання досягнути певного результату.

Відношення між результатом і метою можуть виступати у формі:

- «невиконання» мети. Приготування до злочину і замах на здійснення злочину не здійснюється до кінця з причин, які не залежать від волі злочинця;

- «виконання» мети. В результаті злочинного діяння особа отримує те, на що вона розраховувала;

- «перевиконання» мети. Результат дії перевищує передбачувану мету. Наприклад, навмисне завдання важких тілесних ушкоджень, які призвели до смерті, хоча це не входило у плани діючої особи.

Із всіх елементів психологічної структури злочинного діяння найбільш повну інформацію про психологію злочинця дає характеристика мотивів злочину.

Більшість дослідників розглядають мотив таким спонуканням до злочинної поведінки, який є його рухомою силою, психологічною причиною. Мотивація злочинної поведінки може бути:

- ситуативною, як правило, нетривалою, звернутою в часі і просторі, заздалегідь не підготованою, недостатньо усвідомленою, яка багато в чому визначається стереотипами поведінки і психологічним станом особистості; така мотивація частіше всього нестійка;

- навмисною, відносно тривалою, розподіленою у часі і просторі, наперед підготованою, більш чи менш продуманою у можливих деталях; така мотивація, як правило, відображає домінуючі орієнтації суб'єкта, і тому вона більш стійка.

Таким чином, мотивація злочинної поведінки може бути визначена, з одного боку, як внутрішній стержень її походження, а з іншого, - як результативна взаємодія особистості правопорушника з соціальним криміногенним середовищем.

Особливості мотивів злочинної поведінки:

- їх відносна антисоціальність, яка проявляється у вузькоособистісних спонуканнях, які протиставлені більш високим суспільним інтересам;

- переважання матеріальних і вітальних (природних) спонукань над духовними;

- домінування спонукань типу потягів, а не обов'язку;

- панування спонукань з найближчими цілями, а не з життєво важливими перспективами;

- низький рівень спонукань в ієрархічній системі соціальних цінностей, офіційно прийнятих у суспільстві.

Серед всіх елементів складу злочину мотиви є суб'єктивною стороною злочину і в ході розслідування поруч з іншими елементами підлягають обов'язковому виявленню і доведенню, через те по них можна визначити ступінь суспільної небезпеки злочинного діяння, і самого

злочинця, призначити вид і розмір покарання. Етап мотивації завершується прийняттям особою рішення про здійснення злочину чи утримання від нього.

Психологічні умови, за яких людина приймає рішення про здійснення злочину, також можуть бути різні:

- умови без стресів і сильного збудження, при достатній кількості часу на його обдумування (наприклад, прийняття рішення на здійснення замовного вбивства і терористичного акту). Уданому випадку рішення породжує розважливу поведінку злочинця, яка враховує логіку розвитку подій;

- умови у вигляді сильного збудження, недостатній кількості часу на продумування рішення, наявність конфліктної ситуації. Рішення, яке приймається при цьому викликає необдуману поведінку, що основана на пориві, а не на строгому розрахунку.

Спонування, наміри, мотиви і цілі злочинної дії складають поняття «злочинний задум», в характеристиці якого виділяють:

- спрямованість задуму (майбутній результат діяння, на досягнення якого спрямоване злочинне діяння);

- зміст задуму (відбиття у свідомості особистості всіх обставин, які пов'язані з досягненням мети злочинного діяння).

До здійснення дій задум залишається внутрішнім психічним утворенням. Тому суб'єкт несе відповідальність не за задум, а за здійснення (за підготування) злочину. Необхідно підкреслити: у структурі злочинного діяння суттєво саме виникнення і формування задуму, тому що аналіз цього процесу дає можливість виявити особистісні особливості злочинця.

Наступним елементом у психологічній структурі злочинного діяння є способи, засоби і умови його здійснення. Важливість аналізу даного елементу визначається тим, що межі дії залежать від умов дій, від використовуваних знарядь і засобів. Наявні засоби впливають на способи дії і на динаміку задуму. Спосіб здійснення злочину свідчить про психофізіологічні особливості людини, його знання, навички, вміння, звички і т.д. Злочин набуває специфічну конкретність через спосіб його здійснення, через ті знаряддя і засоби, які використані злочинцями. Спосіб здійснення злочину в тому числі вказує і на міру його соціальної небезпеки.

Отже, злочинний задум об'єктивується в способах і результатах його реалізації, а спосіб зумовлений метою і мотивами злочинного діяння, психофізіологічними і психічними особливостями діючої особи.

ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО ПИТАННЯ. Виявлення і аналіз психологічної структури злочинного діяння дає можливість юридичному працівнику повніше встановити істину, визначити ступінь суспільної небезпеки особистості злочинця, назначити вид і розмір покарання, а також визначити шляхи перевиховання осіб, які здійснили злочин.

III. ПСИХОЛОГІЧНІ НАСЛІДКИ ЗДІЙСНЕНОГО ЗЛОЧИНУ

Юридична практика свідчить про те, що сам злочин, дія по підготовці і здійсненню залишають сліди у психіці особистості злочинця: призводять до інших психічних станів, вносять зміни в його свідомість і поведінку, особистісні якості. Відбувається або закріплення антисоціальної спрямованості особистості, або критична перебудова її інтересів, поглядів, потягів і бажань.

Одна з особливостей психічної діяльності особи після здійснення злочину полягає в тому, що психічна напруга не спадає, а навпаки, посилюється. Це зумовлено наступними факторами:

- сприйняття злочинцем самого результату злочинного діяння, яке завжди супроводжується сильним емоційним впливом;
- поява оціночних суджень про здійснені дії;
- страх перед покаранням і пониження рівня саморегуляції;
- збудження підвищеної нерішучості, негнучкості мислення та ін.

Отже, здійснений злочин, постійна загроза викриття і покарання створюють злочинну домінанту в психіці злочинця.

Визначення свого ставлення до злочину, усвідомлення здійсненого можуть викликати у злочинця дії, спрямовані на приховання слідів злочину, на вироблення такої лінії поведінки, яка доводила б його непричетність до злочину.

Під впливом даного злочину людина починає розуміти, що вона занижувала соціальну цінність об'єктів чи обставин, які в результаті здійсненої нею злочинної дії постраждали, внаслідок чого у неї з'являється почуття провини. Усвідомлення своєї вини, причетності до матеріальної чи моральної шкоди, нанесеної окремій особі, групі осіб чи суспільству, може викликати у злочинця діяльність по наданню допомоги слідству і правосуддю, по відшкодуванню нанесених збитків.

Разом з тим у окремих злочинців після здійснення злочину може посилитися конфлікт з суспільством, протиставлення своєї особи соціальним вимогам. Щоб відволікти свою свідомість від вчиненого, такі злочинці у пошуку необхідних чи емоційних станів планують нові злочини.

Психічні зміни в особистості злочинця після здійснення злочинного діяння багато в чому визначаються психологічною структурою здійсненого злочину:

- чи був він свідомо планованим і підготованим чи ситуативним, імпульсивним;
- чи реалізувалася в ньому усвідомлена потреба, чи злочин був результатом дефекту соціальної ролі;
- який мотив із сукупності мотивів був домінуючим;
- які способи, засоби та знаряддя використовувались.

Якщо закоренілим злочинцем здійснений ретельно спланований і підготований злочин, то емоційний вплив на нього результатів злочинного діяння досить низький. Це пояснюється тим, що в ході планування, підготовки злочину в людини виробляється певна здатність сприйняти і ті негативні емоції, які з'являються після здійснення злочину.

Сила емоційного впливу набагато вища у тому випадку, якщо людина здійснює злочин вперше, чи при здійсненні злочину виникає необхідність у діях, які раніше не планувалися, настають наслідки, які не очікувались.

У рецидивістів усвідомлення протиправності своїх дій призводить до прагнення компенсувати негативне ставлення до себе з боку суспільства спробою навіювання оточуючим власної винятковості, яка дає їм право порушувати соціальні норми поведінки. Це породжує зовнішню браваду, свідомий негативізм по відношенню до оточення, посилене протиставлення себе іншим людям в діях і вчинках.

ВИСНОВКИ ДО ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ. Зміни в психіці злочинця після здійсненого ним злочину повинні враховуватися юристом як при проведенні слідчих дій, так і при розробці заходів по його перевихованню і виправленню.

ВИСНОВКИ З ТЕМИ:

Найбільш небезпечна частина правопорушень, що мають явну антисоціальну направленість, — це злочинність. Будь-який злочин (державна зрада чи терористичний акт, зловживання владою чи службовим становищем, службовий підлог чи отримання хабара, контрабанда і бандитизм, посягання на особу та ті політичні, майнові та ін. права і т.п.) являється суспільно небезпечним діянням, яке карається законом. Ефективна боротьба зі злочинністю з психологічної точки зору вимагає глибокого аналізу протиправної дії осіб, які здійснили злочини, вивчення психологічної структури злочину, а також: причин, що спонукають людину до злочинної поведінки.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДАНОЇ ТЕМИ

При вивченні даної теми необхідно засвоїти поняття: «психологічна структура злочину», «злочинна поведінка», «мотиви злочинної поведінки», «злочинне діяння».

Доцільно опрацьовувати рекомендовану літературу за формами, які обираються самостійно, а саме: конспект, тези, план, таблиця, схема, висновки, тощо. Можна порівнювати зміст матеріалу з питань теми в різних джерелах.

Для вдалого засвоєння цієї теми, здобувачам вищої освіти рекомендується звернутись не лише до базового (обов'язкового) списку літератури, а й до інших наукових джерел, які можна знайти у бібліотеці університету. Під час розгляду теми, слід, також, використовувати наукові праці як українських, так і зарубіжних вчених.

З метою засвоєння основних теоретичних положень теми, усвідомлення її актуальних проблем і пошуків їх шляхів вирішення:

1. Охарактеризуйте психологічні причини злочинної поведінки.
2. Визначте психологічну структуру злочинного діяння.
3. Поясніть, якою може бути мотивація злочинної поведінки.
4. Охарактеризуйте психологічні наслідки злочину.

ТЕМА №6. ПСИХОЛОГІЯ СЛІДЧИХ ДІЙ

(2 години)

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

1. Психологія огляду місця події.
2. Психологія обшуку і виїмки.
3. Психологія впізнання.
4. Психологія слідчого експерименту.
5. Психологія перевірки показів на місці.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Закон України «Про Національну поліцію» № 580-ІV від 2 липня 2015.
2. Александров Д.О., Андросюк В.Г., Казміренко Л.І. та інші. Юридична психологія: Підручник / За загальн. Ред. Л.І. Казміренко, Є.М. Моїсєєва. – К.: КНТ, 2007.
3. Бедь В.В. Юридична психологія: Навч. посіб. / В. В. Бедь – Львів: «Новий світ» - 2000», 2010.
4. Бочелюк В. Й. Юридична психологія. Навч. посіб./В.Й. Бочелюк – К: ЦУЛ, 2010.
5. Коновалова В.О., Шепітько В.Ю. Юридична психологія: Академічний курс: Підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / В.О.

Коновалова, В.Ю. Шепітько – К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2004.

6. Зазнюк С. Психологія мотивації. – К., 2002.

7. Психологія слідчої діяльності: навчальний посібник [для студ. Вищ. Навч. закл.] / посібник [В.Г. Андоросюк, О.М. Корнєв, О.І. Кудерміна та ін.]; [за заг. ред.. Л.І. Казаміренко]. – К.: Правова єдність, 2009.

8. Петюх В.М. Конфліктологія. Навч. пос.-К., 2003.

9. Сергеєнкова О.П. Загальна психологія: навч. посіб. / О.П. Сергеєнкова – К.: ЦУЛ, 2015.

10. Цимбалюк І.М. Психологія спілкування. -К., 2004.

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

Створити цілісне уявлення про психологічні особливості слідчої діяльності; сприяти засвоєнню здобувачами вищої освіти системи знань про психологію огляду місця події, обшуку і виїмки, впізнання, слідчого експерименту, перевірки показів на місці.

ВСТУП

Слідча дія - це цілеспрямований процес збору і перевірки доказів, який здійснюється слідчим в певному порядку. При цьому основним елементом психологічної структури діяльності слідчого виступає його пізнавальна діяльність по вивченню різноманітних фактів, на основі яких проходить відтворення минулої події, пов'язаної з правопорушенням. Суттєвим в діяльності слідчого при попередньому розслідуванні є її нормативний характер: закон не тільки регламентує окремі слідчі дії, але й встановлює порядок розслідування, регулює відносини слідчого з учасниками кримінального процесу, обмежує його роботу певними часовими межами.

В залежності від конкретних обставин справи здійснюються певні слідчі дії серед яких до першочергових відносяться: огляд місця події, обшук і виїмка, затримання підозрюваного (обвинуваченого), допит, пред'явлення до впізнання, слідчий експеримент.

І. ПСИХОЛОГІЯ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ

Огляд місця події - це процес збирання інформації про наявну злочинну дію на місці її вчинення за допомогою активного сприйняття, аналізу та синтезу наявних предметів, об'єктів і явищ.

З психологічної точки зору огляд місця події включає в себе емпіричне спостереження, активну розумову діяльність. Провідними розумовими операціями є порівняння, аналіз і синтез, конкретизація і абстрагування.

Основні риси огляду місця події: невизначеність слідчої інформації, публічність слідчих дій, їх невідкладний характер, узгодженість дій

оперативної групи, розподілення і переключення уваги слідчого, перенавантаження оперативної пам'яті слідчого і висока психологічна напруженість, поєднання в діяльності слідчого пізнавального, пошукового посвідчувального елементів.

Названі характерні риси огляду місця події свідчать про те, що дана слідча дія є активним пізнавально-інтелектуальним процесом, у ході якого виявляються і вилучаються окремі стани, властивості і ознаки матеріальних об'єктів та їх взаємозв'язки для того, щоб встановити механізм минулої події, отримати інформацію про особистість злочинця, про мотиви і мету вчиненого діяння.

Слідчий повинен прагнути до того, щоб огляд місця події був точним, повним, об'єктивним і чітко цілеспрямованим. Подія злочину складає певну систему слідів, які існують в просторі і часі. Успіх огляду місця події багато в чому залежить від професійного і життєвого досвіду слідчого, його знань в галузі криміналістики і такої важливої риси, як криміналістична спостережливість. Криміналістична спостережливість юриста проявляється в умінні помічати характерні, але малопомітні і, на перший погляд, мало вагомі особливості обстановки, людей, предметів та змін, що з ними відбулися, які мають, або можуть мати значення для вирішення завдань слідства.

При огляді місця події слідчий не повинен обмежувати себе пошуком і слідів, які відповідають його версії, необхідно шукати і вивчати кожен факт, піддаючи сумніву ознаки спостереження.

Не дивлячись на те, що чуттєва сторона вивчення місця пригоди є домінуючою, головну роль в огляді відіграють раціональні, логічні механізми пізнавальної діяльності слідчого. Це вимагає від нього як абстрактного, так і конкретного мислення, відтворюючого уявлення, сильних інтелектуальних навиків відтворення картини події, яка вже відбулася.

Досить часто слідчий стикається на місці пригоди з різними способами приховування злочину: маскування, фальсифікація, інсценування, приховування і знищення доказової інформації.

Основний зміст пізнавальної діяльності слідчого при огляді місця події пов'язаний з розкриттям причинно-наслідкової обумовленості фактів. Успіх огляду місця події у вирішальному значенні залежить від таких психологічних якостей слідчого як його спостережливості, знання індивідуально-психологічних особливостей осіб, що належать до кримінального світу, професійний та життєвий досвід, рівень розвитку мислення і уяви, а також інтуїції.

ВИСНОВКИ ДО ПЕРШОГО ПИТАННЯ. Таким чином, психологія огляду місця події - це, по-перше, професійне спостереження, як навмисне, виборче і цілеспрямоване виявлення і збирання інформації за допомогою органів відчуття; по-друге, розумова діяльність слідчого, яка полягає в аналізі емпіричних даних в якості юридично значимих фактів і їх

синтезі, по-третє, реконструкція досліджуваної події за її окремими проявами.

II. ПСИХОЛОГІЯ ОБШУКУ І ВИЇМКИ

Одним із основних елементів обшуку як слідчої дії з точки зору психології є примус по відношенню до особи, яку обшуковують. На відміну від огляду місця події, обшук - це, як правило, відшукування свідомо схованих предметів і документів, що мають доказове значення для розкриття злочину. Відзначимо найбільш важливі психологічні особливості обшуку:

- примусовий характер обшуку,
- виникнення в деяких випадках конфліктних ситуацій, що викликає підвищене психологічне напруження учасників обшуку;
- пошук схованих матеріальних предметів здійснюється в умовах безпосередньої взаємодії суперечливих сторін;
- кожна сторона прагне як можна краще пізнати стратегію і тактику поведінки іншої сторони, а сама - уникнути будь-якої демаскуючої поведінки;
- кожна сторона своєю поведінкою прагне вплинути на поведінку і дії іншої сторони;
- в психологічній діяльності особи, яку обшуковують, інтенсивно функціонують захисні механізми.

Проведення обшуку передбачає наявність і виявлення слідчим професійних знань, навичок та умінь, а також різноманітних психологічних якостей. Перш за все слідчому необхідно здійснити мислене виконання завдання знаходження предметів чи документів, які мають доказове значення для розкриття злочину. Для цього він повинен побудувати мислену модель дій особи. Дуже важливо попередньо вивчити особу, яку обшуковують, поставити себе на її місце. В процесі обшуку, як і при огляді місця події, необхідна професійна спостережливість юриста.

Ефективному здійсненню обшуку слідчому допомагає знання низки психологічних факторів, які враховують злочинці при виготовленні потайників та сховищ. Такими факторами, зокрема, є: розрахунок на появу фактора втоми і автоматизму, сподівання на бридливість, розрахунок на виявлення такту та інших благородних проявів з боку слідчого, навмисна недбалість приховування предмета, відволікання уваги слідчого виготовленням потайників-двійників, розрахунок на організацію конфлікту під час обшуку з метою відволікання уваги для переховування предмета чи документів.

Слідчому необхідно знати основні психологічні закономірності в конфліктній ситуації обшуку:

- знаходячись в складній конфліктній ситуації обшуку, людина прогнозує своє майбутнє життя в залежності від результатів обшуку, що приводить її в стан сильного психологічного збудження;

- наближення слідчого або іншого члена оперативної групи до місця знаходження схованих предметів, цінностей чи документів приводить до того, що в мозку обшукуваного активізуються осередки, які пов'язані з подією злочину і його наслідками. Ця обставина, як правило, обов'язково міняє поведінку людини, що проявляється в її експресії, зміні голосу.

Велике значення має поведінка самого слідчого чи іншої особи, яка бере участь в обшуку. Його витримка, самовладання, емоційна стійкість, впливають не тільки на власну увагу, зосередженість, але і на поведінку обшукуваної особи.

Складним питанням проведення обшуку є встановлення мовного контакту з особою, яку обшукують. Словниковий подразник посилює процеси емоційного збудження обшукуваної особи, міняє тембр його голосу, манеру розмови, а також ускладнює можливість контролю за власною поведінкою та психофізіологічними реакціями.

Виїмка - це вилучення у окремих громадян, а також підприємств, установ і організацій предметів і документів, які мають значення для кримінальної справи. Як слідча дія, виїмка багато в чому подібна до обшуку, але в той же час має свої психологічні особливості.

Психологічні особливості виїмки:

- при виїмці нема необхідності в пошукових діях, бо вона здійснюється

по відношенню до конкретних, заздалегідь відомих об'єктів, коли точно відомо, де і в кого вони знаходяться;

- як правило, виїмка проводиться за добровільною згодою осіб, при опорі

виїмка може бути проведена примусово;

- основні психологічні прийоми впливу при виїмці - навіювання і переконання;

- конфліктна ситуація, яка виникає при виїмці, має інше, більш м'яке психологічне забарвлення;

- частіш за все виїмка проводиться для вилучення предметів і документів в закладах і організаціях.

Отримані при виїмці результати багато в чому визначають всю подальшу тактику попереднього слідства, а також конкретні дії слідчого.

ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО ПИТАННЯ. Проведення обшуку передбачає наявність у слідчого системи знань про найбільш важливі психологічні особливості обшуку; про психологічні фактори, які враховують злочинці при виготовленні потайників та сховищ; про основні психологічні закономірності в конфліктній ситуації обшуку. Як слідча дія, виїмка багато в чому подібна до обшуку, але в той же час має свої психологічні особливості.

III. ПСИХОЛОГІЯ ВПІЗНАННЯ

З психологічної точки зору впізнання - це процес, при якому особа сприймає пред'явлені їй об'єкти, зіставляє, порівнює їх з уявними образами об'єктів, які сприйняті нею раніше і на основі цього приходиться до висновку про їх тотожність, схожість чи відмінність.

Впізнання здійснюється на підставі перцептивного порівняння образу поточного сприйняття з образом, який зберігається в пам'яті. Сам процес впізнання здійснюється безпосереднім пред'явленням натуральних об'єктів чи їх зображень. Суб'єктами впізнання виступають свідки, потерпілі, підозрювані і обвинувачені.

Впізнання пов'язане з властивістю людини виділяти в об'єкті його стійкі особливості - ознаки (в криміналістиці ці стійкі властивості об'єктів називаються ідентифікаційними ознаками).

На якість і кількість ознак, які сприймаються при спостереженні, а потім використовуються при впізнанні, впливає ряд факторів: вік особи, яка впізнає; життєвий і професійний досвід; загальна соціальна активність особи; тип пам'яті і час, який пройшов з моменту сприйняття об'єкта до моменту його впізнання.

Криміналісти і психологи за останні роки надають великого значення використанню для впізнання особи її усної мови. Мова людини цілком індивідуальна і відрізняється такими особливостями, як швидкість, акцент, довжина речень, діалекти, жаргонні слова, фонетичні і словарні особливості.

При цьому необхідно враховувати, що словесна реакція учасників процесу впізнання може розходитися з їх поведінкою.

Свою специфіку має впізнання предметів, яке також цілком індивідуальне, що пов'язане з психологічними особливостями особи, яка сприймає. Не виключено, що сприйняття може супроводжуватися ілюзіями.

У процесі впізнання слідчий повинен контролювати свою поведінку, мову, щоб дотриматися процесуальних правил впізнання і виключити можливість будь-якого психологічного тиску на учасників цієї слідчої дії. Витримка й самоорганізованість, відповідальність і фактичність, комунікабельність і емоційна стійкість - всі ці професійні якості повинні проявлятися в діях слідчого при підготовці і проведенні впізнання.

ВИСНОВКИ ДО ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ. Впізнання здійснюється на підставі перцептивного порівняння образу поточного сприйняття з образом, який зберігається в пам'яті. Об'єктами впізнання можуть бути люди, тварини, різноманітні предмети, документи, приміщення, ділянки місцевості та ін. Сам процес впізнання здійснюється безпосереднім пред'явленням натуральних об'єктів чи їх зображень. Суб'єктами впізнання виступають свідки, потерпілі, підозрювані і обвинувачені.

Впізнання пов'язане з властивістю людини виділяти в об'єкті його стійкі особливості. З психологічної точки зору впізнання - це процес, при

якому особа сприймає пред'явлені їй об'єкти, зіставляє, порівнює їх з уявними образами об'єктів, які сприйняті нею раніше і на основі цього приходиться до висновку про їх тотожність, схожість чи відмінність.

IV. ПСИХОЛОГІЯ СЛІДЧОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ

Слідчий експеримент - це самостійна слідча дія, яка проводиться з метою перевірки фактичної можливості здійснення якої-небудь події, дії чи явища за певних обставин і при відомих умовах. Слідчий експеримент спрямований на перевірку доказів, що є в оперативних працівників, та отримання нових.

Психологічна особливість слідчого експерименту полягає в тому, що при його проведенні відтворюється, моделюється ситуація, яка уявляється слідчим чи описана ким-небудь (потерпілим, підозрюваним, обвинуваченим, свідком) і здійснюються завчасно визначені дослідні дії.

Найбільша складність у проведенні слідчого експерименту - моделювання суб'єктивних факторів. Загальновідомо, що афективна діяльність людини і її окремих дій, а також особливості поведінки багато в чому визначаються її тимчасовим психічним станом, відтворити який неможливо. Звичайно, що в ході слідчого експерименту недоступне відтворення і самої події злочину.

До проведення слідчого експерименту залучається широке коло осіб: поняті, обвинувачений, потерпілий, спеціалісти різних галузей знань, технічний персонал. Керує слідчим експериментом слідчий: розміщує учасників і розподіляє між ними функції; створює умови, максимально наближені до тих, в яких відбувалась подія або дія, яка перевіряється; визначає черговість експериментів; зміст кожного з них; оцінює результати, отримані в ході експерименту і т. д. Присутність багатьох людей може певним чином вплинути на результати експерименту, зокрема, може подавити активність людини. Необхідно також враховувати, що обвинувачений (а інколи і потерпілий) не завжди виявляє наявні у нього знання, навички і вміння, старається часом приховати можливість правильного сприйняття якого-небудь явища чи відтворення якої-небудь дії.

В змістовному плані більшість слідчих експериментів являють собою вивчення і оцінку психофізіологічних, фізичних, психологічних можливостей людини, а саме: сприйняття якого-небудь об'єкта чи предмета при певних умовах, здійснення тієї чи іншої дії.

Теоретичне вивчення і реальна практика слідчих дій говорять про те, що досліди в слідчому експерименті слід проводити багаторазово. При цьому доцільно виконувати дослідні дії в залежності від ступеня адаптації людини в конкретних умовах, варіюючи окремі умови дії. Наприклад, варіативність може бути пов'язана із змінами психологічного стану осіб, які виступають у ролі піддослідних.

У процесі слідчого експерименту його учасники знаходяться в складному психологічному стані, мають, як правило, значне емоційне напруження, що впливає на характер їх дій, поведінку і мову. Це повинно враховуватися слідчим як при підготовці, так і в процесі самого слідчого експерименту. Справа в тому, що слідчий експеримент є сильним засобом психологічного впливу на його учасників, оскільки його результати підозрюваному чи обвинуваченому тяжко заперечити.

Результати слідчого експерименту інтерпретуються як наявність об'єктивних можливостей здійснення певної події (дії) і як суб'єктивна можливість виконання певної дії даною особою.

Оцінюючи результати слідчих експериментів, які мають мету перевірити суб'єктивні можливості виконання певних дій даною особою, необхідно врахувати неповторність психічних явищ - пізнавальних, емоційних, і вольових процесів, станів людини. Крім того, необхідно мати на увазі, що дії людей в значній мірі визначаються їх мотиваційними спонуканнями, які є різними в момент вчинення події і в процесі слідчого експерименту.

ВИСНОВКИ ДО ЧЕТВЕРТОГО ПИТАННЯ. Психологічна особливість слідчого експерименту полягає в тому, що при його проведенні відтворюється, моделюється ситуація, яка уявляється слідчим чи описана ким-небудь і здійснюються завчасно визначені дослідні дії. Найбільша складність у проведенні слідчого експерименту - моделювання суб'єктивних факторів. В змістовному плані більшість слідчих експериментів являють собою вивчення і оцінку психофізіологічних, фізичних, психологічних можливостей людини.

V. ПСИХОЛОГІЯ ПЕРЕВІРКИ ПОКАЗІВ НА МІСЦІ

Слідча дія - перевірка показів на місці проводиться для встановлення відповідності або невідповідності показів допитаних осіб (підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого або свідка) обстановці місця здійснення події.

Основні завдання, які вирішує слідчий при перевірці показів на місці, такі:

- в'яснити обізнаність чи необізнаність допитаної особи про досліджувану подію, що дозволяє визнати (або не визнати) його очевидцем або учасником даної події;
- перевірити вже існуючі докази;
- отримати додаткову інформацію відносно тої, яка вже була отримана в ході допиту підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого, або свідка;
- викрити особу, яка дає неправдиві покази.

За своїм змістом перевірка показів на місці включає елементи огляду місця події, допиту, впізнання, слідчого експерименту, у зв'язку з чим поєднує в собі психологічні особливості цих слідчих дій.

У ході підготовки до перевірки показів на місці необхідно враховувати ряд моментів, які мають психологічний аспект:

- визначити ті обставини, які підлягають перевірці;
- правильно вибрати час відтворення показів;
- вивчити психологічні особливості особи, чиї покази перевіряються;
- підготувати питання, які підлягають в'ясненню.

У процесі перевірки показів на місці події слідчий може зіткнутися з рядом труднощів психологічного характеру. Перш за все можливе неправдиве впізнання і добросовісна омана з боку потерпілого, підозрюваного, обвинуваченого чи свідка. У край напруженому психічному стані особа, яку перевіряють, може відчувати ілюзію повторного бачення тих обставин, які в дійсності сприймаються ним вперше. Часом відбувається невпізнання об'єктів і предметів з чітко вираженими впізнавальними ознаками. Психологічне значення при перевірці показів на місці має і організація фотографування, відеозапису, які відображають дії підозрюваного, обвинуваченого.

ВИСНОВКИ ДО П'ЯТОГО ПИТАННЯ. Отже, успішне відтворення показів на місці події вимагають від слідчого високих організаторських здібностей, спостережливості і міцних навичок та вмінь психологічного аналізу обстановки, фактів і ситуацій.

ВИСНОВКИ З ТЕМИ:

Основним елементом психологічної структури діяльності слідчого виступає його пізнавальна діяльність по вивченню різноманітних фактів, на основі яких проходить відтворення минулої події, пов'язаної з правопорушенням. В залежності від конкретних обставин справи здійснюються певні слідчі дії серед яких до першочергових відносяться: огляд місця події, обшук і виїмка, пред'явлення до впізнання, слідчий експеримент, перевірки показів на місці. Знання психологічних особливостей цих дій дозволяє слідчому більш ефективніше організувати власну професійну діяльність, вирішити коло питань, що вимагають інтелектуального напруження, аналітичного підходу до осмислення і визначення комплексу даних, сприяти досягненню пізнавальних цілей.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДАНОЇ ТЕМИ

При вивченні даної теми необхідно засвоїти поняття: «слідчий», «слідча тактика», «слідчі дії», «психологічні особливості».

Доцільно опрацьовувати рекомендовану літературу за формами, які обираються самостійно, а саме: конспект, тези, план, таблиця, схема, висновки, тощо. Можна порівнювати зміст матеріалу з питань теми в різних джерелах.

Для вдалого засвоєння цієї теми, здобувачам вищої освіти рекомендується звернутись не лише до базового (обов'язкового) списку літератури, а й до інших наукових джерел, які можна знайти у бібліотеці університету. Під час розгляду теми, слід, також, використовувати наукові праці як українських, так і зарубіжних вчених.

З метою засвоєння основних теоретичних положень теми, усвідомлення її актуальних проблем і пошуків їх шляхів вирішення:

1. Охарактеризуйте психологічні основи слідчої тактики.
2. Поясніть, які розумові завдання вирішує слідчий під час огляду місця події.
3. Визначте психологічні особливості виїмки.
4. З'ясуйте, у чому полягає сутність психології впізнання.
5. Охарактеризуйте психологічні особливості слідчого експерименту.
6. Поясніть, чому перевірка показів на місці поєднує в собі психологічні особливості цих слідчих дій.

ТЕМА №7. ПСИХОЛОГІЯ СУДОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ (2 години)

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

1. Психологія судді.
2. Психологічні особливості судового процесу.
3. Психологія ухвалення рішення судом.
4. Психологія особи підсудного.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

Александров Д.О., Андросюк В.Г., Казміренко Л.І. та інші. Юридична психологія: Підручник / За загальн. Ред. Л.І. Казміренко, Є.М. Моїсеєва. – К.: КНТ, 2007.

2. Бедь В.В. Юридична психологія: Навч. посіб. / В. В. Бедь – Львів: «Новий світ» - 2000», 2010.

3. Бочелюк В. Й. Юридична психологія. Навч. посіб./В.Й. Бочелюк – К: ЦУЛ, 2010.

4. Коновалова В.О., Шепітько В.Ю. Юридична психологія: Академічний курс: Підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / В.О. Коновалова, В.Ю. Шепітько – К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2004.
5. Зазнюк С. Психологія мотивації. – К., 2002.
6. Психологія / За редакцією Ю.Л. Трофімова. – К.: Либідь», 2005.
7. Петюх В.М. Конфліктологія. Навч. пос.-К., 2003.
8. Сергеєнкова О.П. Загальна психологія: навч. посіб. / О.П. Сергеєнкова – К.: ЦУЛ, 2015.

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

Створити у здобувачів вищої освіти цілісне уявлення про психологічні основи судової діяльності.

ВСТУП

Психологічна структура судової діяльності складається з пізнавальної, конструктивної та виховної діяльності суду. Проте, якщо на попередньому слідстві основною є пізнавальна діяльність, то в суді основною і визначальною стає конструктивна діяльність. Саме суд покликаний вирішити справу по суті - це його основна і виключна функція.

Але тому, що конструктивна діяльність може реалізуватись тільки після здійснення пізнання на підставі зібраної, всесторонньо оціненої і перевіреної інформації, виклад психологічної структури в суді доцільно також починати з розгляду особливої пізнавальної діяльності. Основна її мета в суді - це накопичення необхідної інформації для здійснення конструктивної діяльності - винесення вироку.

Особливість діяльності в суді, перш за все, полягає у тому, що матеріали попереднього розслідування завжди дають йому вже певну готову модель події, дій та взаємостосунків, які підлягають дослідженню, перевірці, у тому вигляді в якому вони подаються в результаті закінчення розслідування. Попереднє слідство бере на себе всю пошукову частину пізнавальної діяльності, проводить відбір і систематизацію інформації, що суттєво полегшує пізнання судом обставин справи.

Вся необхідна інформація, що потрапила до суду, вже попередньо зібрана, впорядкована і сконцентрована таким чином, щоб суттєво полегшити діяльність суду спочатку за сприйманням вже зібраної інформації, а потім і за її дослідженням. Наявність вже відновленої моделі події в матеріалах попереднього слідства суттєво полегшує пізнання всіх фактів, їх усестороннє дослідження. Проте, ця модель завжди повинна сприйматись судом тільки як імовірна істина, яка обов'язково піддається перевірці і дослідженню її судом в кожному окремому елементі. Судове

дослідження обставин справи є самостійним важливим елементом здійснення правосуддя.

I. ПСИХОЛОГІЯ СУДДІ

Суддя — посадова особа відповідного суду, носій судової влади. Це та особа, яка уповноважена виносити судові рішення від імені держави. З цим пов'язане її підкорення тільки закону, заборона впливу на неї будь-яким способом. Професія судді є найбільш складною серед юридичних професій. Це пов'язано з необхідністю приймати важливі і відповідальні рішення, визначати долі інших людей, їхню винність чи невинність у вчиненні злочинів. Тому суддя повинен нести високу відповідальність за свої вчинки і дії.

Пізнавальна діяльність судді спирається на вже зібрані матеріали на досудовому слідстві. Суд повинен перевірити пред'явлені докази, їх «зважити» і винести відповідне рішення. Йдеться про професійні якості судді, наявність відповідного досвіду, вміння розібратися у життєвій ситуації.

У процесі дослідження події суддя конструє уявні моделі, висуває судові версії. Наявність обвинувального висновку у матеріалах кримінальної справи не повинна справляти сугестивного впливу на суддю. Поряд з версією обвинувачення можуть висуватися і контрверсії. У цьому виявляється і роль захисту у змагальному кримінальному процесі. Л. Є. Владимиров зазначав, що суд — не аудиторія, де читаються лекції, які складаються з узагальнень різноманітного матеріалу. Суд — це розслідування індивідуальної події, і захисник повинен усі свої міркування будувати на основі певного випадку.

Судді у змагальному процесі (обвинувачення — захист) належить регулююча роль. Така роль полягає у створенні ділової обстановки судового процесу, визначенні і регулюванні спілкувань, усуненні різко конфліктних відносин, зниженні надмірного емоційного збудження учасників.

Діяльність судді пов'язана з розглядом різних за своїм характером справ: кримінальних, цивільних, адміністративних та ін. Відсутність належної спеціалізації суддів, високий ступінь інтелектуальних і емоційних навантажень, перевищення нормативів кількості розгляду справ призводить до виникнення негативних емоцій, до психологічних перевантажень, а зрештою, і до професійної деформації.

Суддя має відрізнятися високими моральними параметрами, прагненням до справедливості. Необхідний індивідуальний підхід до кожної людини, поважне ставлення до її особистості. Правосуддя зачіпає долі багатьох людей. Судити потрібно справедливо, з урахуванням всіх обставин справи. Суддя ж повинен бути об'єктивним.

Пізнання у суді передбачає зіткнення різних інтересів, виникнення суперечливої інтерпретації тих або інших фактів. У цій ситуації суддя

повинен уміти виокремити головне, усунути перекручування, відрізнити емоції від існуючих реальностей.

Судді доводиться взаємодіяти з широким колом осіб з різним процесуальним положенням, які по-різному ставляться до справи, відрізняються за своїм інтелектом, віком, професією, соціальним станом та ін. Ця взаємодія має бути суворо процесуальною. Суддя не повинен виконувати не властиві функції у наданні «правової допомоги населенню». У цьому плані справедливо звучать слова: «Суд довідок не дає».

Суддю вирізняє висока культура мови. За допомогою мови суддя здійснює комунікативну функцію, регулює спілкування різних осіб, здійснює у допустимих формах психологічний вплив. Мова судді повинна вирізнятися лаконічністю, чіткістю формулювань, юридичною грамотністю. У діяльності судді важливе значення має письмова мова, вміння скласти процесуальні документи.

ВИСНОКИ ДО ПЕРШОГО ПИТАННЯ. Стосовно діяльності судді виділяють такі сторони (В. Л. Васильєв): соціальну (висока відповідальність за свою діяльність, неупередженість тощо); реконструктивну (загальний і спеціальний інтелект, пам'ять, увага, аналітичне мислення, інтуїція судді та ін.); комунікативну (чуйність, емоційна стійкість, вміння слухати і розмовляти й ін.); організаційну (воля, зібраність, цілеспрямованість, наполегливість та ін.); посвідчувальну (загальна і спеціальна культура письмової мови, навички в складанні письмових документів та ін.).

II. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СУДОВОГО ПРОЦЕСУ

В юридичній літературі під правосуддям розуміється особливий вид державної діяльності, який полягає у розгляді і вирішенні певних категорій справ. Функція суду полягає в тому, щоб вирішити конфлікт, відновити справедливість.

Судді при здійсненні правосуддя незалежні і підкоряються тільки закону. Основна і виняткова функція суду — вирішення справи по суті. Суд здійснює правосуддя у формі розгляду і вирішення кримінальних, цивільних, господарських, адміністративних та деяких інших категорій справ у встановленому законом процесуальному порядку.

Психологічні особливості процесуальної діяльності суду пов'язані з такими обставинами:

- чітким порядком розгляду справ у суді (точна правова регламентація процедури);
- стадійністю здійснення діяльності (процес проходить декілька точно визначених етапів);
- активністю різних учасників процесу (прокурора, захисника, цивільного позивача, цивільного відповідача та ін.);

- зовнішніми умовами, в яких здійснюється правосуддя (зал судового засідання, технічне оснащення процесу, наявність атрибутики тощо).

Судовий процес передбачає виникнення процесуальних правовідносин.

Процесуальна форма є гарантією захисту прав і законних інтересів особи. Судова діяльність характеризується певною послідовністю, стадійністю. На кожній стадії виносяться процесуальні рішення.

Психологія взаємин учасників судового розгляду передбачає поділ процесуальних функцій, змагальність сторін. Змагальний процес будується на засадах процесуальної рівності сторін. Активна діяльність суду полягає у забезпеченні рівних прав сторін (обвинувачення і захисту). У змагальному процесі можна говорити про психологічні особливості діяльності обвинувача, захисту, суду.

Функція підтримання державного обвинувачення у суді покладається на органи прокуратури. Прокурор, підтримуючи перед судом державне обвинувачення, подає докази, сприяє встановленню об'єктивної істини. У змагальному процесі важливе значення має обвинувальна промова прокурора. Прокурор має переконати суд у правильності пропонованої ним моделі події злочину й особах, які його вчинили.

Промова обвинувача повинна мати наступальний характер, справляти психологічний вплив і відповідати соціальним очікуванням. Захист - є відповіддю на обвинувачення і становить сукупність прав і заходів, спрямованих на захист невинуватості підсудного та його прав і інтересів перед судом. Захисник повинен організувати захист так, як вважає за доцільне, використовуючи різні тактико-психологічні прийоми. При цьому він повинен діяти у межах закону, не допускати порушень норм адвокатської етики.

У психологічному аспекті важливе значення мають зовнішні умови, у яких здійснюється правосуддя. До таких умов може належати приміщення, у якому відправляється правосуддя, зал судового засідання, меблі, що знаходяться в залі, тощо. Винесення рішень суддею від імені держави передбачає наявність у залі засідання державної символіки (герба, прапора), а сам суддя повинен бути одягнений у мантию. Ці зовнішні умови сприяють виробленню поваги до суду, впливають позитивно на психіку осіб, які потрапили в сферу судочинства.

ВИСНОКИ ДО ДРУГОГО ПИТАННЯ. Основна і виняткова функція суду — вирішення справи по суті. Суд здійснює правосуддя у формі розгляду і вирішення кримінальних, цивільних, господарських, адміністративних та деяких інших категорій справ у встановленому законом процесуальному порядку.

Психологічні особливості процесуальної діяльності суду пов'язані з чітким порядком розгляду справ у суді, стадійністю здійснення діяльності активністю різних учасників процесу, зовнішніми умовами, в яких

здійснюється правосуддя. Судова трибуна - засіб виховання громадян. Виховний вплив адресується не лише підсудному, а й іншим особам.

IV. ПСИХОЛОГІЯ ОСОБИ ПІДСУДНОГО

Поведінка підсудного у суді обумовлена його індивідуально-психологічними особливостями, ставленням до пред'явленого обвинувачення, оцінкою власних протиправних, аморальних, правомірних дій. Важливе значення у плані поведінки має минулий соціальний досвід, перебування у слідчому ізоляторі, наявність судимостей тощо.

Поведінка підсудного на суді пов'язана з позицією, що обирається ним. Обрання позиції обумовлене безліччю чинників, серед яких важливе значення мають: правосвідомість підсудного, вплив умов життя і виховання, ступінь доведеності вини, реальність покарання за вчинене діяння.

Психічна діяльність підсудного перебуває в залежності від його процесуальної ролі у суді, заінтересованості у результатах справи. Тому поведінка підсудного й обрання ним відповідних позицій обумовлені пануванням оборонної домінанти.

Поведінка підсудного у суді є мінливою. З боку підсудного може виявлятися як активність, так і пасивність. У процесі судового слідства типовими позиціями підсудного є: відмова від спілкування, зміна позиції, яку підсудний мав раніше на досудовому слідстві, стабільне заперечення вини, визнання вини і каяття у вчиненому злочині.

Інтереси підсудного диктують необхідність активно здійснювати своє право на захист. У випадку відмови підсудного від спілкування суду необхідно з'ясувати причину такої відмови: психологічний стан особи, змова зі співучасниками, усвідомлення доведеності вини.

Суду необхідно враховувати те, що підсудний перебуває у певному психічному стані. Найчастіше йдеться про такі стани:

- фрустрація, коли підсудний не бачить виходу із ситуації, що склалася, у нього наявні труднощі, перешкоди, що виникли на шляху до досягнення мети (об'єктивні чи такі, що сприймаються суб'єктивно).

Стан фрустрації може зовнішньо проявлятися у відмові від спілкування (водночас у ряді випадків підсудний не може вимовити своєї промови), розпачі, демонстрації безвихідності. Водночас у ряді випадків підсудний не може вимовити своєї промови. Це пов'язано з його психічним станом;

- страх як емоція, що виникає у підсудного при загрозі його існуванню, зміні життєдіяльності, покаранню (джерело небезпеки може бути дійсним чи уявним). У підсудного можуть виявлятися різні види страху: тривога, переляк, фобії, жах тощо;

- стрес у підсудного виникає у відповідь на різні екстремальні впливи. Стрес охоплює широке коло психологічних станів людини. У психології розрізняють фізіологічний та психологічний (останній

поділяється на інформаційний і емоційний) стрес. Виникненню стану стресу у підсудного можуть сприяти різні причини: повідомлення нової інформації на судовому засіданні тими або іншими учасниками; неадекватна поведінка інших учасників, реакція присутніх у залі, звертання до підсудного й ін.

Виникнення у підсудного психологічних станів пов'язане зі ступенем впливу на нього у суді, з рівнем стійкості до реагування на який-небудь несприятливий чинник. Психологічний вплив на підсудного справляє сама процедура судового засідання, реагування присутніх на його слова, відповіді, дії, поведінку. Видатний юрист А. Ф. Коні писав, що підсудний майже ніколи не перебуває у спокійному стані. Природне хвилювання після довгих, важких тижнів і місяців чекання... Страх перед вироком, сором за себе і близьких і дратівливе почуття виставлення «напоказ» перед холодно-цікавими поглядами публіки — все це діє гнітючим чи болісно збуджуючим чином на того, хто сидить на лаві підсудних.

ВИСНОКИ ДО ЧЕТВЕРТОГО ПИТАННЯ. Підсудний - це особа, яку судять. Вчинення підсудним злочину — це версія обвинувачення. Під час судового розгляду не можна ставити знак рівності між підсудним і злочинцем. У суді може і повинна перевірятися версія невинуватості підсудного. Психічна діяльність підсудного перебуває в залежності від його процесуальної ролі у суді, заінтересованості у результатах справи. Суду необхідно враховувати те, що підсудний перебуває у певному психічному стані. Виникнення у підсудного психологічних станів пов'язане зі ступенем впливу на нього у суді. Психологічний вплив на підсудного справляє сама процедура судового засідання, реагування присутніх на його слова, відповіді, дії, поведінку.

ВИСНОВКИ З ТЕМИ:

Суддя — посадова особа відповідного суду, носій судової влади. Це та особа, яка уповноважена виносити судові рішення від імені держави. З цим пов'язане її підкорення тільки закону, заборона впливу на неї будь-яким способом.

Професія судді є найбільш складною серед юридичних професій. Це пов'язано з необхідністю приймати важливі і відповідальні рішення, визначати долі інших людей, їхню винність чи невинність у вчиненні злочинів. Тому суддя повинен нести високу відповідальність за свої вчинки і дії.

Суддя має відрізнятися високими моральними параметрами, прагненням до справедливості. Необхідний індивідуальний підхід до кожної людини, поважне ставлення до її особистості. Правосуддя зачіпає долі багатьох людей. Судити потрібно справедливо, з урахуванням всіх обставин справи. Суддя повинен бути об'єктивним, мати високий рівень правової свідомості.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДАНОЇ ТЕМИ

При вивченні даної теми необхідно засвоїти поняття: «особистість», «суддя», «моральні якості», «відповідальність», «особа підсудного», «психічні стани», «правова свідомість судді».

Доцільно опрацьовувати рекомендовану літературу за формами, які обираються самостійно, а саме: конспект, тези, план, таблиця, схема, висновки, тощо. Можна порівнювати зміст матеріалу з питань теми в різних джерелах.

Для вдалого засвоєння цієї теми, здобувачам вищої освіти рекомендується звернутись не лише до базового (обов'язкового) списку літератури, а й до інших наукових джерел, які можна знайти у бібліотеці університету. Під час розгляду теми, слід, також, використовувати наукові праці як українських, так і зарубіжних вчених.

З метою засвоєння основних теоретичних положень теми, усвідомлення її актуальних проблем і пошуків їх шляхів вирішення:

1. Охарактеризуйте професійні якості судді.
2. Визначте психологічні особливості судового процесу.
3. Поясніть, у зв'язку з чим може виникати складність ухвалення рішення суддею.
4. Доведіть, якими індивідуально-психологічними особливостями може бути обумовлена поведінка а підсудного у суді.
5. Охарактеризуйте психічні стани підсудного.

ТЕМА №8. ПСИХОЛОГІЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОКУРОРА Й АДВОКАТА (2 години)

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

1. Психологія прокурорської діяльності.
2. Психологічні особливості діяльності адвоката.
3. Психологічні аспекти відносин адвоката і прокурора в суді.
4. Судова етика в діяльності прокурора й адвоката.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Александров Д.О., Андросюк В.Г., Казміренко Л.І. та інші. Юридична психологія: Підручник / За загальн. Ред.. Л.І. Казміренко, Є.М. Моїсєєва. – К.: КНТ, 2007.
2. Бедь В.В. Юридична психологія: Навч. посіб. / В. В. Бедь – Львів: «Новий світ» - 2000», 2010.
3. Бочелюк В. Й. Юридична психологія. Навч. посіб./В.Й. Бочелюк – К.: ЦУЛ, 2010.
4. Коновалова В.О., Шепітько В.Ю. Юридична психологія: Академічний курс: Підруч. для студ. юрид.спец. вищ. навч. закл. / В.О. Коновалова, В.Ю. Шепітько – К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2004.
5. Зазнюк С. Психологія мотивації. – К., 2002.
6. Психологія / За редакцією Ю.Л. Трофімова. – К.: Либідь», 2005.
7. Психологія слідчої діяльності: навчальний посібник [для студ. Вищ. Навч. закл.] / посібник [В.Г. Андросюк, О.М. Корнєв, О.І. Кудерміна та ін.]; [за заг. ред.. Л.І. Казаміренко]. – К.: Правова єдність, 2009.
8. Петюх В.М. Конфліктологія. Навч.пос.-К., 2003.
9. Сергеєнкова О.П. Загальна психологія: навч. посіб. / О.П. Сергеєнкова – К.: ЦУЛ, 2015.

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

Сформувати у здобувачів вищої освіти систему знань про психологічні основи діяльності та взаємодії адвоката і прокурора.

ВСТУП

Прокурор як посадова особа органів прокуратури здійснює в суді функції державного обвинувача. Адвокат - особа, професія якої - надання юридичної допомоги громадянам і організація у тому числі захисту їхніх інтересів у суді. Такі обов'язки прокурора й адвоката викликають відповідні очікування в їх діях із боку інших людей.

Але виступаючи у визначеній професійній ролі, прокурор чи адвокат володіє також: правами стосовно інших учасників того або іншого процесу. За своєю суттю діяльність прокурора й адвоката має протилежну спрямованість, що ускладнює їх взаємодію в суді. Проте з позицій психологічних у діяльності і прокурора, і адвоката є багато спільного: дослідження матеріалів розглядуваної справи, вивчення особистості підсудного, формування особистого переконання, проведення допиту підсудного, свідків та ін.

Важливість і значимість прокурорської й адвокатської діяльності вимагає більш детального її розгляду з погляду юридичної психології.

I. ПСИХОЛОГІЯ ПРОКУРОРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Діяльність прокурора дуже різноманітна, вона пов'язана як і з роботою державних органів і посадових осіб, так і з охороною законних інтересів і прав громадян. Обвинувальна діяльність прокурора повинна поєднуватися зі всіма іншими його обов'язками.

Прокурор не стоїть над судом, а покликаний сприяти його успішній роботі. Головне завдання прокурора в обвинувальній промові на суді - кваліфікований аналіз доказів. Він повинен переконати інших учасників судового розгляду в доброякісності і достовірності цих доказів. У випадку заперечення підсудним своєї вини, обов'язок прокурора розглянути детально докази, які він наводить, зіставити їх з іншими доказами, показати їхню неспроможність, проаналізувати експертні висновки. Якщо ж дані слідства не підтверджують обвинувачення, пред'явлені підсудному, прокурор зобов'язаний відмовитися від підтримки обвинувачення.

При характеристиці особистості підсудного розкривається особистість самого прокурора, його ставлення до людей, розуміння їхніх проблем, рівень його професійної та психологічної підготовки. У діяльності прокурора в суді завжди повинне дотримуватися правило: покарання може досягти мети тільки тоді, коли воно законне, справедливе і строго індивідуалізоване.

Психологічний аспект даного правила такий: від надмірно суворого покарання може постраждати особистість; від надмірно м'якого покарання губиться віра в правосуддя.

Судова практика показує, що найбільш складна частина обвинувальної промови прокурора - характеристика особистості підсудного. Моральний обов'язок прокурора - проявити стриманість у слові, обдуманість і справедливість у висновках і поряд з осудом доведеного злочину - ставлення до підсудного без черстої однобічності і без образи в ньому почуття людської гідності. Тільки об'єктивний аналіз державним обвинувачем як позитивних так і негативних якостей особистості підсудного може сприяти винесенню справедливого вироку.

Особливо старанно прокурор повинен досліджувати виправдувальні версії, що висувають у судовому розгляді захисник і підсудний. Така ж старанність і скрупульозність в аналізі доказів повинна бути у випадках, коли обвинувачення засноване на побічних доказах.

Психологічно складним елементом прокурорської діяльності в суді є його полеміка з захистом. У своїх висловлюваннях, репліках прокурор не повинен бути голослівним і необ'єктивним. Прояв поваги до адвоката, суспільного захисника є нормою його поведінки в полеміці з ними.

Для досягнення успіху в своїй діяльності прокурор повинен мати певні якості. Оскільки прокурорська діяльність відноситься до категорії складної інтелектуально-практичної діяльності, остільки вона припускає наявність у прокурора таких якостей його психіки як спостережливість,

допитливість, стійкість уваги, уміння сконцентрувати його на важливій для даного тимчасового періоду діяльності.

Комунікативна сторона - одна з найважливіших професійних сторін у діяльності прокурора. У ході судового розгляду прокурор вступає в спілкування із суддями, адвокатами, експертами, підсудними, потерпілими, свідками і до кожного повинен знайти відповідний підхід, особливу манеру поведінки. У зв'язку з цим варто особливо підкреслити необхідність оволодіння прокурором мистецтвом промови.

Судова практика показує, що завдяки високому розвитку комунікативних навичок і умінь прокурор у ході діалогу з підсудним викликає його на відвертість, формує в нього прагнення очиститися від брехні і дати правдиві покази. У створенні такого психічного стану підсудного виявляються майстерність постановки питань, ведення діалогу, звертання до емоційної сфери підсудного.

В усіх випадках успіх спілкування забезпечується досягненням психологічного контакту з учасником полеміки, здатністю не припустити конфронтації в спілкуванні з ним.

Сутність конструктивної сторони діяльності прокурора полягає в аналізі і синтезі тієї інформації, що зібрана в справі в ході попереднього і судового слідства з погляду створення концепції державного обвинувачення. Конструктивна сторона прокурорської діяльності вимагає від прокурора доброї оперативної і довготривалої пам'яті, схильності до аналітичного мислення й уяви, таких якостей його розуму, як глибина, широта, швидкість, критичність, гнучкість.

Організаторські здібності в роботі з людьми і вольові якості є значимими для організаційної сторони діяльності прокурора. Організаторські здібності виявляються в процесі консультацій із різноманітними спеціалістами й у навичках організації своєї роботи: умінні вчасно вивчити матеріали попереднього розслідування, зробити кваліфікований аналіз, одержати додаткову інформацію, підготувати відповідні матеріали для виступу в суді і т.д. Вольові якості прокурора забезпечують готовність державного обвинувача до складної діяльності по підтримці державного обвинувачення.

Оскільки державному обвинувачу в подібних випадках доводиться переборювати протидію осіб, зацікавлених у тому або іншому закінченні справи, то йому важливо дотримувати спокій, коректний тон, шанобливе ставлення до будь-якого опонента.

Як би не був переконаний прокурор у своїй правоті, якими б необґрунтованими не здавалися йому заперечення підсудного або захисника, він не повинен показувати своє обурення і роздратування. Якщо, приміром, державний обвинувач не згоден із позицією адвоката-захисника, він повинен довести необґрунтованість його тверджень, спираючись на факти і норми закону.

ВИСНОВКИ ДО ПЕРШОГО ПИТАННЯ. Отже, прокурор, виступаючи в суді по певній справі, обвинувачує від імені держави, що вимагає від нього виняткової скрупульозності аналізу доказів, бездоганно зроблених висновків і високої мовної майстерності. Розглянуті сторони прокурорської діяльності в його обвинувальній промові виступають у комплексі, але кожна вирішує при цьому свої задачі. І чим більш гармонійна психологічна структура діяльності прокурора, тим вище рівень компетентності, навичок і умінь, професіоналізму в цілому в його діяльності за підтримкою державного обвинувачення.

II. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ АДВОКАТА

Діяльність адвоката в судочинстві спрямована на спростування обвинувачення (підозри), на пошук обставин, які виправдовують або пом'якшують провину. Для роботи адвоката властиві всі структурні компоненти діяльності по здійсненню правосуддя, крім засвідчувальної діяльності. Розглянемо психологічні особливості кожного з зазначених компонентів захисної діяльності.

Захист інтересів обвинувачуваного вимагає вивчення безлічі різноманітних фактів і обставин, що відносяться до розглядуваної справи. Адвокату доводиться аналізувати наявні в справі докази, пізнавати інформацію й інтерпретувати її з погляду можливості використання для виправдання підзахисного або пом'якшення його провини.

Пізнавальний компонент діяльності адвоката спрямований на вирішення складного завдання - встановлення істини з метою виправдання особи, що притягається до відповідальності, або пом'якшення її покарання. Його успішне вирішення потребує пошуку необхідних доказів, з'ясування тих обставин справи, що можуть представити обвинувачуваного з позитивної сторони. Уміння знаходити серед величезної кількості фактів такі, що спростовують обвинувачення або дають можливість пом'якшити відповідальність, передбачає глибину розуму, спостережливість, проникливість, самостійність і гнучкість мислення, міцну пам'ять. У пізнавальному компоненті діяльності адвоката виявляються також його активність і критичність, в основі якої лежить строга й об'єктивна оцінка наявних фактів.

Комунікативний компонент у діяльності адвоката дозволяє дати більш повну характеристику особистості обвинувачуваного, правильно будувати взаємовідносини з іншими учасниками удового процесу, уникнути деструктивних конфліктних ситуацій. Уміння спілкуватися з людьми в роботі адвоката означає:

- уміння будувати взаємовідносини з підзахисним;
- уміння підтримувати ділові відносини з прокурором, слідчим, суддею та іншими учасниками судового процесу;

- уміння встановлювати психологічний контакт із зазначеними особами (у першу чергу з підзахисним);
- уміння надавати підзахисному психологічну допомогу;
- уміння вибирати визначену стратегію поведінки в конструктивному конфлікті з прокурором, виходячи з реальної обстановки.

Комунікативність як якість особистості адвоката допомагає йому правильно сприймати й оцінювати людей, успішно налагоджувати стосунки з учасниками судового розгляду, привертати їх до себе.

Що стосується спілкування адвоката з підзахисним, то важливою умовою його успішності є їхня психологічна сумісність, яка супроводжується виникненням взаємної симпатії, впевненості в успішному результаті контактів.

Процес спілкування між захисником і підзахисним має ряд психологічних труднощів, що обумовлені головним чином психічним станом обвинувачуваного: стресом, фрустрацією. У цих важких ситуаціях спілкування захисника і підзахисного супроводжується психологічною напруженістю. Встановити психологічний контакт із підзахисним вимагає від адвоката терпіння, наполегливості, розвинутих комунікативних умінь.

Велику роль у діяльності адвоката грає організаторський компонент. Захист як процес не має суворої нормативної регуляції. Тому підготовка до судового процесу, планування захисту, використання визначених прийомів і методів - усе це залежить від організаторських умінь адвоката.

Конструктивний компонент діяльності адвоката включає насамперед ухвалення рішення про обрання тієї або іншої стратегії і тактики захисту з урахуванням обставин справи і поведінки обвинувачуваного. Даний компонент діяльності адвоката виявляється і при визначенні структури захисної промови на суді.

ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО ПИТАННЯ. Адвокат захищає не злочин, а людину, її законні права й інтереси, тому кожна свою процесуальну дію він оцінює і з погляду його правомірності, і з погляду моралі. Бути адвокатом - це складне, тонке мистецтво, що відрізняє його від всіх інших юридичних спеціальностей. Крім професійних знань, навичок і умінь адвокату необхідно мати покликання, бути мужньою принциповою, порядною людиною.

Кваліфікована, психологічно грамотна діяльність адвоката є гарантією того, що знизяться або зникнуть у судовій практиці випадки, коли невинний відданий суду, коли прийняте судовими органами рішення порушує законні права й інтереси обвинувачуваного.

ІІІ. ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВІДНОСИН АДВОКАТА І ПРОКУРОРА В СУДІ

Прокурор і адвокат виконують різноманітні процесуальні функції. Проте, незважаючи на протилежні позиції, між ними можливі й обов'язкові нормальні ділові взаємовідносини. Основу цих взаємовідносин складає загальна для прокурора і захисника мета діяльності - надавати допомогу у здійсненні правосуддя, у встановленні істини в справі. Взаємовідносини, що складаються між адвокатом і прокурором, повинні будуватися на дотриманні кожним із них наданих прав і обов'язків, на розумінні завдань суду.

Існують різні форми спілкування між прокурором і захисником у суді:

- контакт ситуаційно-діловий, що здійснюється для вирішення конкретного завдання судового розгляду;
- контакт статусно-рольовий, який підкреслює соціальну роль осіб, що спілкуються;
- контакт пізнавально-оціночний. У судовому розгляді і прокурор і захисник подають суду свої докази, розкривають причини вчинення злочину, дають психологічну характеристику підсудному;
- контакт міжособистісний - спілкуються особистості, які певним чином ставляться один до одного, відчувають симпатії або антипатії, намагаються вплинути один на одного.

Таким чином, спілкування між прокурором - державним обвинувачем і адвокатом - захисником у суді носить складний, багатосторонній характер і є психологічно насиченим актом. Щоб спілкування сприяло виконанню завдань правосуддя, корисно притримуватися окремих психологічних правил:

- у відношеннях прокурора і адвоката в суді повинна бути постійна підтримка внутрішньої установки на встановлення істини і реалізації принципу соціальної справедливості;
- відмова від демонстрації своєї переваги. Демонстрація переваги одним із них завжди помічається судьями, громадянами, які знаходяться в залі засідань і, як правило, сприймається ними негативно;
- врахування обвинувачем і адвокатом наслідки сказаних ними слів поведінки. Мається на увазі неприпустимість відповідей на заперечення, зауваження, репліки одного з них у грубій, недобррозичливій формі;
- увага до співрозмовника і до того, що він говорить. Завдання учасників судового розгляду - слухати, вивчати, розуміти, оцінювати;
- активне слухання, яке також обумовлює відносини між захисником і прокурором. Невміння слухати відсутність прагнення до розуміння знижує ефективність ділового спілкування;
- стримування емоцій. Зайва емоційність і нестриманість може розпалити атмосферу у відносинах не тільки між зазначеними особами, але й у залі судового засідання в цілому;
- вивчення опонента й врахування у взаємовідносинах його індивідуально-психологічних особливостей. Дане правило дає можливість

прокурору і захиснику більш гнучко вести діалог, брати участь у судових суперечках. Успіх у вивченні іншої людини залежить від особистої підготовленості прокурора і захисника до психологічного спостереження.

- підпорядкування спілкування між прокурором і адвокатом щодо вирішення ними завдань правового виховання. Елементи виховання інших людей у діях, поведінці і словах прокурора і захисника виявляються з моменту їхньої появи в залі до закінчення засідання суду.

ВИСНОВКИ ДО ТРЕТОГО ПИТАННЯ. Отже, взаємовідносини між прокурором - державним обвинувачем і адвокатом - захисником у суді при розгляді будуються на строгому розумінні ними покладених на них завдань, наданих кожному з них прав і на дотриманні норм службової етики і психолого-педагогічної тактовності.

Гармонічна побудова взаємовідносин між державним обвинувачем і захисником, які щонайкраще відповідають вимогам культури, поваги, психолого-педагогічного такту - серйозна й суттєва передумова підвищення виховного впливу судового розгляду на всіх його учасників.

IV. СУДОВА ЕТИКА В ДІЯЛЬНОСТІ ПРОКУРОРА Й АДВОКАТА

Судова етика як наука про моральні принципи судочинства покликана сприяти моральному вихованню суспільства і посадових осіб, що здійснюють правосуддя. Моральні принципи, що визначають відносини учасників судочинства, є суттєвою гарантією суб'єктивних прав особистості. Це пояснюється тим, що судочинство стосується честі і гідності людини.

Юрист поряд із професійними знаннями, навичками й уміннями повинен мати морально-вольові якості, практикувати у своїй діяльності певні принципи і правила поведінки. Етика змушує юриста аналізувати свої вчинки, брати на себе відповідальність за них, оцінювати власні дії.

Якісна характеристика етичного розвитку особистості юриста виявляється в її моральній культурі.

Від юридичних працівників етика передбачає непідкупність, вірність духу і букві закону, дотримання рівності всіх перед законом. Одним із гуманних принципів права є «презумпція невинності» - вимога вважати обвинувачуваного невинним доти, поки провина його не доведена судом.

Не випадково в працях прогресивних юристів минулого велика увага приділена моральній позиції прокурора й адвоката.

Судовий процес, що проходить в умовах гласності, вимагає від прокурора стриманості, коректного і ввічливого відношення до кожного, хто постає перед судом і дає покази. Виконуючи свій обов'язок перед суспільством, прокурор повинен дотримуватися суворої моральної дисципліни, виявляти однакову турботу про інтереси суспільства і людську гідність.

Уміння прокурора вести себе на судовому процесі, його загальна і професійна культура визначають виховний вплив суду. Обов'язок честі і гідності прокурора - усією своєю поведінкою виявляти повагу до суду як до органу правосуддя і до всіх учасників судового розгляду.

Така ж вимога, безумовно, пред'являється і до адвоката. Етика адвоката - одна з важливих складових його професійної майстерності. Уміння поєднати інтереси суспільства і підзахисного, не протиставляючи їх, важка місія адвоката, що потребує прояву професійної майстерності і моральної культури.

ВИСНОВКИ ДО ЧЕТВЕРТОГО ПИТАННЯ. Етика - це наука, об'єктом вивчення якої є мораль, моральність, як форма суспільної свідомості, як одна з найважливіших сторін життєдіяльності людини. Етика забезпечує моральний характер тих взаємовідносин між людьми, що впливають насамперед із їхньої професійної діяльності.

Судова етика як наука про моральні принципи судочинства покликана сприяти моральному вихованню суспільства і посадових осіб, що здійснюють правосуддя. Спеціалісти справедливо відзначають, що моральна позиція прокурора й адвоката має особливу значимість і важливість у судовому процесі.

ВИСНОВКИ З ТЕМИ:

Прокурор як посадова особа органів прокуратури здійснює в суді функції державного обвинувача. Адвокат - особа, професія якої - надання юридичної допомоги громадянам і організація у тому числі захисту їхніх інтересів у суді. Такі обов'язки прокурора й адвоката викликають відповідні очікування в їх діях із боку інших людей.

Але виступаючи у визначеній професійній ролі, прокурор чи адвокат володіє правами стосовно інших учасників того або іншого процесу.

За своєю суттю діяльність прокурора й адвоката має протилежну спрямованість, що ускладнює їх взаємодію в суді. Проте з погляду юридичної психології у діяльності прокурора та адвоката є багато спільного: дослідження матеріалів розглядуваної справи, вивчення особистості підсудного, формування особистого переконання, проведення допиту підсудного, свідків та ін.

Основними структурними компонентами діяльності прокурора є: пізнавальний, конструктивний, комунікативний, організаторський, виховний. Розглянуті сторони прокурорської діяльності виступають у комплексі, але кожна вирішує при цьому свої задачі.

Для роботи адвоката властиві всі структурні компоненти діяльності по здійсненню правосуддя, крім засвідчувальної діяльності. Кваліфікована, психологічно грамотна діяльність адвоката є гарантією захисту людину, її законних прав й інтересів людини.

Спілкування між прокурором і адвокатом у суді носить складний, багатосторонній характер і є психологічно насиченим актом. Виконуючи свій обов'язок перед суспільством, прокурор і адвокат повинні дотримуватися суворої моральної дисципліни, виявляти однакову турботу про інтереси суспільства і людську гідність.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДАНОЇ ТЕМИ

При вивченні даної теми необхідно засвоїти поняття: «прокурор», «адвокат», «психологічна структура юридичної діяльності», «захист», «обвинувачення», «мораль», «справедливість».

Доцільно опрацювати рекомендовану літературу за формами, які обираються самостійно, а саме: конспект, тези, план, таблиця, схема, висновки, тощо. Можна порівнювати зміст матеріалу з питань теми в різних джерелах.

Для вдалого засвоєння цієї теми, здобувачам вищої освіти рекомендується звернутись не лише до базового (обов'язкового) списку літератури, а й до інших наукових джерел, які можна знайти у бібліотеці університету. Під час розгляду теми, слід, також, використовувати наукові праці як українських, так і зарубіжних вчених.

З метою засвоєння основних теоретичних положень теми, усвідомлення її актуальних проблем і пошуків їх шляхів вирішення:

1. Охарактеризуйте специфічні особливості пізнавальної, комунікативної, конструктивної, засвідчувальної діяльності прокурора.
2. Визначте професійно значущі якості прокурора.
3. Розкрийте психологічні особливості адвокатської діяльності.
4. Назвіть професійно значущі якості адвоката.
5. Визначте психологічні умови, які сприяють побудові гармонічних взаємовідносин між державним обвинувачем і захисником у суді.
6. Доведіть, що моральна позиція прокурора й адвоката має особливу значимість і важливість у судовому процесі.

ТЕМА № 9: ВИПРАВНА (ПЕНІТЕЦІАРНА) ПСИХОЛОГІЯ

(2 години)

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

1. Сутність пенітенціарної психології.
2. Методи впливу на особу засудженого в установах з виконання покарання.
3. Колективи засуджених та їх психологічна характеристика.
4. Вплив соціальної ізоляції на особу.
5. Психологічні основи ресоціалізації засуджених.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Александров Д.О., Андросюк В.Г., Казміренко Л.І. та інші. Юридична психологія: Підручник / За загальн. Ред.. Л.І. Казміренко, Є.М. Моїсєєва. – К.: КНТ, 2007.
2. Бедь В.В. Юридична психологія: Навч. посіб. / В. В. Бедь – Львів: «Новий світ» - 2000», 2010.
3. Бочелюк В. Й. Юридична психологія. Навч. посіб./В.Й. Бочелюк – К.: ЦУЛ, 2010.
4. Коновалова В.О., Шепітько В.Ю. Юридична психологія: Академічний курс: Підруч. для студ. юрид.спец. вищ. навч. закл. / В.О. Коновалова, В.Ю. Шепітько – К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2004.
5. Гетьман А.П., Данильян О.Г., О.Л. Дзьобань та ін. Філософія правового виховання. – К.: Право, 2014 - 248 с.
6. Зазнюк С. Психологія мотивації. – К., 2002.
7. Лозова В.І. Теоретичні основи виховання і навчання. Навч. пос. – К., 2002.
8. Сергеєнкова О.П. Загальна психологія: навч. посіб. / О.П. Сергеєнкова – К.: ЦУЛ, 2015.

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

Сформувані у здобувачів вищої освіти систему знань про предмет та завдання пенітенціарної психології, психологічні закономірності поведінки та ресоціалізації осіб, які відбувають покарання.

ВСТУП

Проблеми навчання юристів, психологів, які відповідно до специфіки своєї діяльності виконують професійні функції в установах з виконання покарань є досить актуальною. Нині ці установи відчувають гостру потребу у фахівцях, які мають професійні знання у пенітенціарної психології.

Специфіка об'єкта пізнання пенітенціарної психології обумовлена складним характером питань, пов'язаних із процесами корекції засуджених, своєрідність методів вивчення їхньої особистості і психічних процесів, що відбуваються в період відбування покарання, розгляд інструментів вивчення особистості засудженого і методів виховного впливу стали підставою для виділення окремої галузі юридичної психології — пенітенціарної психології.

I. СУТНІСТЬ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

Виправна (пенітенціарна) психологія досліджує умови і особливості виправлення і перевиховання правопорушників, переважно у виправно-трудовах закладах (процес адаптації цих осіб до перебування у виправних закладах; їх психічні стани, викликані позбавленням волі; формування установки на виправлення; реадaptaція звільненого до життя на волі та ін.).

Цю галузь ще називають виправно-трудовою або кримінально-виконавчою психологією. Пенітенціарний означає такий, що стосується покарання, виправний, тюремний.

Найбільший інтерес для дослідників у сучасних умовах становлять ті проблеми пенітенціарної психології, що стосуються особи засудженого, його психологічних і кримінологічних характеристик, станів, пов'язаних з ізоляцією від суспільства, його ставлення до вчиненого, своєї вини, вироку.

Важливе значення має також вивчення питань формування формальних і неформальних колективів засуджених, так званих мікрогруп, з різною соціальною і криміногенною спрямованістю, закономірностей їх утворення, позитивного або негативного впливу на осіб, які входять до їх складу.

Особливе місце у пенітенціарній психології посідають питання розробки методів психологічного впливу на засуджених і його різних форм стосовно окремих осіб або мікрогруп, їх ефективності.

Соціально-психологічна адаптація засудженого відбувається в результаті впливу на нього комплексу психолого-педагогічних методів, що стимулюють сприйняття особою високих соціальних цінностей, розгляд їх як власних установок, що дають змогу у майбутньому здійснювати свою діяльність у вільному суспільстві. Йдеться про формування соціально адаптованої поведінки особи засудженого. Найбільш важливими у цьому аспекті є відхід від шаблонів, індивідуалізація в обранні і застосуванні методів виховного впливу.

Без розробки таких методів і активного їх впровадження процеси виховання втрачають будь-яке значення. Отже, методи виховного впливу належать до змісту пенітенціарної психології поряд із психічними закономірностями особи засудженого.

Виходячи з викладеного, пенітенціарну психологію можна визначити як галузь юридичної психології, що досліджує закономірності психічної діяльності особи, яка відбуває покарання, а також можливості її ресоціалізації (відновлення раніше порушених соціальних якостей).

Пенітенціарна психологія використовує досягнення інших галузей психології. Найтісніше вона пов'язана з психологією праці, дані якої використовуються для дослідження психологічних чинників, що впливають на виховання у засуджених працьовитості, підвищення

продуктивності праці, обрання виду і характеру виробництв, що становлять виховний вплив.

Пенітенціарна психологія також пов'язана з загальною і соціальною психологією. Із загальної психології використовуються дані про емоції, стреси, фрустрації, психологічні показники темпераменту і характеру, вольові прояви, реакції на подразник як основи формування методів індивідуального впливу на засуджених.

Дані ж соціальної психології застосовуються для дослідження закономірностей формування настроїв і почуттів колективів засуджених, у тому числі окремих мікроколективів, у праці і побуті, психологічних основ групових злочинів, масових конфліктів, що дезорганізують діяльність установ з виконання покарань.

Психологія мистецтва дає можливість використовувати у процесі виховного впливу дані про вплив естетичних цінностей на розвиток і становлення особи, зокрема таких її потреб, які визначають ресоціалізацію особистості, пробуджуючи моральні, гуманні її риси.

До основних напрямів досліджень у галузі пенітенціарної психології належать:

- вивчення закономірностей зміни психіки засудженого, розвитку його особистісних якостей і мотивів поведінки з метою визначення впливу на його свідомість чинників, пов'язаних з ізоляцією від суспільства;

- дослідження морального впливу на засудженого кримінального покарання як чинника, що ганьбить людину, вивчення психічних станів засудженого, викликаних усвідомленням вини або невинуватості, з метою створення необхідних умов для його адаптації;

- дослідження психологічних особливостей засуджених, обумовлених їхнім віком, життєвим досвідом, національною належністю, видом злочинної діяльності і покаранням, з метою розробки методів формування колективів засуджених і видів виховного впливу;

- розробка групових та індивідуальних методів психолого-педагогічного впливу з метою найбільш ефективної корекції засуджених.

Вирішення названих завдань обумовлена специфікою установ з виконання покарань, а також результативністю теоретичних положень і методик, впроваджених у практику їхньої діяльності.

Комплекс проблем, що належать до предмета пенітенціарної психології, вивчають за допомогою традиційних, прийнятих у психології методів, які специфічно відображаються в об'єктах дослідження. У пенітенціарній психології найбільш поширені методи вивчення особи засуджених, що мають на меті отримання інформації щодо виховного впливу на них. До таких належать методи спостереження, експерименту, бесіди, незалежних характеристик, анкетування, аналізу результатів діяльності, причому сутність кожного методу визначається виконуваними функціями.

ВИСНОВКИ ДО ПЕРШОГО ПИТАННЯ. Пенітенціарну психологію можна визначити як галузь юридичної психології, що досліджує закономірності психічної діяльності особи, яка відбуває покарання, а також можливості її ресоціалізації.

Найбільший інтерес для дослідників у сучасних умовах становлять ті проблеми пенітенціарної психології, що стосуються психологічних і кримінологічних характеристик особи засудженого; станів, пов'язаних з ізоляцією від суспільства; формування формальних і неформальних колективів засуджених; розробки методів психологічного впливу на засуджених з метою їх найбільш ефективної корекції.

II. МЕТОДИ ВПЛИВУ НА ОСОБУ ЗАСУДЖЕНОГО В УСТАНОВАХ З ВИКОНАННЯ ПОКАРАННЯ

Особистість засудженого становить складну структуру, що поєднує комплекс соціально-психологічних поглядів, потреб, відносин, у яких домінують негативні тенденції. Методи психолого-педагогічного впливу, застосовувані у звичайній обстановці, тут повинні бути трансформовані з урахуванням тих характеристик, що властиві особам, які відбувають покарання за вчинений ними злочин.

Необхідною передумовою для обрання методів психолого-педагогічного впливу є: вивчення особи засудженого, його поведінки в до надходження до установи з виконання покарань і під час перебування у ній; ставлення до праці, навчання, режиму, комплексу заходів соціального впливу; виявлення і характеристика потреб.

Аналіз і узагальнення рівнів потреб та інтересів у правопорушників дають змогу виявити:

- порушення рівноваги між різними видами потреб і інтересів;
- перекручений характер окремих потреб;
- примітивність потреб і інтересів;
- аморальність, злочинні прояви у способах задоволення потреб.

У злочинців матеріальні потреби домінують над духовними, коло останніх дуже вузьке і передбачає лише спілкування з людьми або одержання тих чи інших відомостей, потрібних для «злочинного престижу».

Як правило, злочинці деяких категорій уникають праці, не утруднюючи себе фізичною роботою.

Методи психолого-педагогічного впливу, використовувані в установах з виконання покарань, відповідають за своєю принциповою схемою загальним педагогічним заходам виховання, однак мають певну специфіку, обумовлену контингентом, щодо якого вони застосовуються.

До цих методів належать: висока вимогливість щодо режиму праці і відпочинку; переконання, основною рисою якого є такий вплив на психіку засудженого, за якого досягається розуміння завдань і формується згода з

необхідністю її виконання; багаторазово повторювана бесіда, що має певну варіантність. Така бесіда у всіх випадках веде до позитивного ефекту.

До найбільш важливих методів кримінально-виконавчого впливу належить метод навіювання, який передбачає вплив на психіку людини без критичного його сприйняття останньою.

Навіювання має на меті змінити ставлення засудженого до його негативних установок, прищепити йому нові устремління. Навіювання, як правило, пов'язане з авторитетом людини, яка його здійснює. У загальній психології під навіюванням розуміють різні способи вербального і невербального емоційно забарвленого впливу на людину з метою створення в неї певного стану або спонукання до певних дій. В основі навіювання лежить послаблення дії свідомого контролю, здійснюваного щодо сприйнятої інформації.

Виділяють два способи навіювання: словесне — шляхом прямого мовного впливу на засудженого і непряме, опосередковане яким-небудь предметом чи дією. Навіювання може викликати не лише ті чи інші емоційні стани, але і вольові спонукання, що є дуже суттєвим для практики діяльності установ з виконання покарань. Навіювання може бути як прямим, безпосередньо зверненим до засудженого, так і непрямим, що має своєю метою повідомлення позитивної інформації про інших осіб, причому в такій формі, що не вимагає безпосередньої відповідної реакції. Методи непрямого навіювання включають демонстрацію фільмів, вплив музикою, читанням художньої літератури тощо.

Як важливий метод впливу на особу засудженого у пенітенціарній психології називають метод передачі інформації. На думку А. В. Дулова, інформація, яка спеціально і цілеспрямовано відбирається з тієї, що надходить до засудженого, повинна сприяти заповненню його соціального досвіду, одержанню і засвоєнню ним відомостей, яких він раніше не одержував чи ігнорував.

Специфічним методом впливу на особу засудженого є метод регулювання психічних спілкувань. Тут є певні можливості регулювати психічні спілкування, впливати на взаємодію з іншими засудженими, рідними і близькими. Такий метод також передбачає контроль за входженням засудженого до мікроколективів, у тому числі з негативною спрямованістю.

Особливі умови перебування засудженого в місцях позбавлення волі передбачають застосування методу примушування. Вчені, які досліджують пенітенціарну психологію (О. Г. Ковальов), вважають, що покарання діє в одних випадках залякуючи, в інших — примушує думати про те, який спосіб поведінки виявляється не лише більш зручним у певний час, але й перспективним у справі самовиправлення.

ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО ПИТАННЯ. В установу з виконання покарань потрапляє особа з досить усталеними поглядами, навичками, звичками, манерою спілкування з людьми. Методи впливу на особу

засудженого в установах з виконання покарання спрямовані на руйнування злочинних потреб, ліквідацію негативного соціального досвіду, що нагромадився у нього, створення основи для подальшого розвитку позитивних якостей, прагнення до самовиправлення та самовиховання.

ІІІ. КОЛЕКТИВИ ЗАСУДЖЕНИХ ТА ЇХ ПСИХОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА

Колектив – поняття латинського походження, що означає «збірність», тобто цілісність, єдність. Колективами прийнято називати малі групи, члени якого об'єднані духовними (психологічними) зв'язками ділового, морального і безпосередньо міжособистісного характеру, що загальними зусиллями забезпечують одержання соціально-ціннісного результату своєї діяльності. Силу будь-якого колективу складає його згуртованість. Багато в чому згуртованість колективу залежить від стадії його розвитку, та стадії зрілості. Під згуртованістю розуміється єдність думок, уявлень, оцінок, позицій і ставлень його членів до фактів, подій, явищ, найбільш значимих для колективу.

Загальне поняття колективу притаманне і колективу засуджених, який має певну специфіку, що відрізняє його від колективу вільних людей.

Для колективу засуджених характерні такі особливості:

- це колектив закритого типу;
- колектив формується з правопорушників, позбавлених волі;
- перебування засуджених у колективі є примусовим;
- діяльність колективу детально регламентується нормами кримінально-виконавчого законодавства;
- колектив характеризується істотними відмінностями (віковими, професійними, моральними);
- формування і специфіка колективу визначаються видом кримінально-виконавчої установи;
- особливості колективу обумовлюються видом і характером виробничої діяльності.

Психолого-педагогічними чинниками формування колективу засуджених є: соціальні, національні, вікові, кримінологічні особливості засуджених; організація культурних заходів і побуту; організація педагогічного процесу та рівень його результативності; особливості відносин, що склалися в середовищі засуджених; особливості відносин, що склалися між співробітниками установи і засудженими; період перебування засуджених в установі з виконання покарань, ступень їх ресоціалізації.

За структурою колективи засуджених поділяються на формальні і неформальні. Формальні колективи поділяються на види: первинні, проміжні, загальні. Первинні мають такі підрозділи, як ланка, бригада,

відділення; проміжні поєднують кілька бригад. Усі формальні підрозділи функціонують у загальному колективі засуджених.

Неформальні колективи, мікрогрупи утворюються у результаті тяжіння осіб, заснованого на різних характеристиках, наприклад національній належності, подібності доль, вікових особливостях, виді вчиненого злочину, потребах і прагненнях тощо.

Комплексні дослідження соціологічних характеристик колективів засуджених, проведені філософами, педагогами, психологами і юристами, свідчать про те, що до складу цих колективів входять окремі невеликі неофіційні групи: з позитивною спрямованістю, з невизначеною спрямованістю, з негативною спрямованістю. Основою формування кожного типу мікрогруп є найбільш привабливі для їх учасників особливості засуджених.

У групах з позитивною спрямованістю їх члени пов'язані духовними інтересами, спільністю смаків і особистою симпатією. Більш глибокими підставами формування мікрогрупи тут є працьовитість і ретельність. Члени груп з позитивною спрямованістю пов'язані також прагненням до навчання, що може виявлятися як бажання одержати загальну освіту, набути певну професію або суміжну спеціальність. Ініціатива у цьому виходить не від адміністрації установи, а від самих засуджених. Такі групи справляють величезний виховний вплив не лише на своє середовище, а й на колектив, у якому вони визначили своє позитивне прагнення.

Підставами для формування груп з невизначеною спрямованістю, що при відповідних умовах може стати як позитивною, так і негативною, можуть бути: національні ознаки, матеріальні інтереси, професійні інтереси, схожі долі, вік. Такі групи характеризуються низькою стійкістю, становлять значну складність для виховного впливу на їх членів. Нестійкість прагнень, відсутність твердої настанови на перевиховання, недостатня спаяність, відсутність референтів, що комплексом своїх характеристик можуть впливати на них, вимагають індивідуального підходу до таких формувань і обрання нетрадиційних методик виховного впливу на засуджених.

Підставами для формування груп з негативною спрямованістю є: негативне ставлення їх членів до будь-яких форм виховного впливу, гіперболізація уявлень про власну значущість, прагнення до типових порушень режиму і підвищена у зв'язку з цим конфліктність, однотипність вчинених ними злочинів або співучасть в одному злочині. Перераховані підстави не мають вичерпного характеру, можуть виникнути й інші приводи для створення таких формувань. У названих групах є ватажки, однак немає ні підпорядкування, ні рівності, переважають власні інтереси.

Виявлення і вивчення неформальних мікрогруп сприяє прогнозуванню поведінки окремих їх членів, визначенню можливого позитивного або негативного впливу групи на формальне формування, до

складу якого вона входить, вибору ефективних психолого-педагогічних прийомів виховного впливу.

ВИСНОВКИ ДО ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ. Вивчення колективів засуджених, їх формування, розвитку, розпаду (розформування) становить значний інтерес, оскільки дає змогу визначити закономірності потягу людей один до одного, основи їхньої психологічної сумісності в процесі діяльності. Подальші дослідження мають бути спрямовані на визначення тих параметрів, що сприяють утворенню неформальних об'єднань і розробці ефективних заходів щодо стимулювання їх позитивної спрямованості.

IV. ВПЛИВ СОЦІАЛЬНОЇ ІЗОЛЯЦІЇ НА ОСОБУ

Соціальна ізоляція впливає на психіку засудженого. Вона покликана змінити особу засудженого, зробити певну корекцію, усунути певні особистісні дефекти. Засуджені з укоріненими соціально - психологічними дефектами мають потребу у твердому соціальному контролі, що здійснюється в установах з виконання покарання і спрямований на зміну і викорінювання у них соціально-психологічних дефектів.

Метою такого контролю є руйнування злочинних потреб, розрив соціально шкідливих зв'язків, ліквідація негативного соціального досвіду, навичок і звичок. У цьому плані позитивний вплив на засудженого справляє режим, прилучення до праці, виховний вплив, медична і психологічна допомога. Водночас відбування покарання може бути пов'язане з виникненням негативних якостей: відлюдності, жорстокості, негативізму тощо. Може також виявлятися девіантна поведінка, а засуджені можуть включатися до мікрогруп з негативною спрямованістю.

Позбавлення волі змінює звичний уклад життя засудженого, його поведінку, особистісні прояви. Спостерігається включення такої особи у новий колектив закритого типу, відбувається взаємодія, контактування з іншими засудженими.

Позбавлення волі передбачає руйнування устояних соціальних зв'язків, виникають нові взаємодії з особами, що відбувають покарання. У динаміці особи засудженого деякі автори (В. Л. Васильєв) називають такі найважливіші періоди: арешт, набрання вироком законної сили, прибуття у колонію, перші 6-8 місяців перебування в спецзакладі, за 3-8 місяців до звільнення, звільнення з колонії. Такі періоди називають «критичними» точками.

Особливо важкими є періоди чекання, коли відбувається переосмислення цінностей, людина зазнає нестатків, відчуває невизначеність. В особливих станах перебуває особа, яка чекає виконання смертного вироку. У такій ситуації кожен день є випробуванням.

Складним періодом для засудженого є період адаптації до умов позбавлення волі (перші 6-8 місяців перебування в установі). В ході адаптації особа намагається пристосуватися до нових умов і нового колективу.

У цей період виникають психологічні бар'єри: смислові й емоційні. Негативні емоційні стани, обумовлені тяжкими умовами життя, недостатністю харчування, обмеженням соціальних і психічних спілкувань, обмеженістю інтимного життя, ворожим ставленням інших засуджених, криміналізованими мікроколективами та ін. У період адаптації виникають бар'єри між засудженим та іншими особами.

Відбування покарання у місцях позбавлення волі пов'язане зі зміною людської поведінки. Соціальна ізоляція негативно впливає на психіку засудженого: загострюються міжособистісні конфлікти, виявляється агресивність і ворожість у відносинах, виникають фрустраційні стани.

Перебування у місцях позбавлення волі може бути пов'язане також з такими негативними явищами, як: дезадаптація - неможливість звикнути до ізоляції від суспільства, нових умов життя; десоціалізація - трансформування позитивних якостей особистості засудженого в негативні (прийняття вимог кримінального світу, співвіднесення своєї поведінки зі злочинськими традиціями та ін.).

ВИСНОВКИ ДО ЧЕТВЕРТОГО ПИТАННЯ. Пенітенціарна психологія вивчає динаміку особи засудженого у процесі відбування покарання. Покарання має своєю метою не тільки кару, але і виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами. Необхідно зазначити, що перебування у місцях позбавлення волі по-різному впливає на засуджених.

V. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСНОВИ РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ ЗАСУДЖЕНИХ

Важливим завданням пенітенціарних установ є підготовка засуджених до повернення на волю, включення їх у нормальне життя суспільства.

Ресоціалізація особи засудженого полягає у формуванні законослухняної поведінки для життя на волі, зміні особистісної спрямованості, відновленні раніше порушених соціальних якостей особи, здійсненні необхідної психокорекції.

Реалізація установами з виконання покарань функції ресоціалізації передбачає перебудову насамперед принципів діяльності самих установ. Необхідно усунути умови, що сприяють криміналізації особи, асоціальній її поведінці.

Важливим елементом ресоціалізації засуджених є комплексна програма їх підготовки до життя на волі.

Складовими такої програми є:

- правовий аспект (полягає у правовій регламентації процесу підготовки до звільнення з місць позбавлення волі);
- психологічний аспект (урахування психологічних особливостей особистості засуджених);

- соціальний аспект (побудова позитивних модулів вирішення соціальних проблем після звільнення);
- професійний аспект (можливість одержати спеціальність за допомогою навчання в умовах відбування покарання);
- освітній аспект (можливість підвищувати свій освітній рівень);
- медичний аспект (передбачає збереження здоров'я шляхом певних профілактичних заходів);
- фізкультурно-оздоровчий аспект (можливість займатися фізкультурою і спортом).

Необхідно зазначити, що у виправних колоніях діють школи підготовки засуджених до життя на волі, у яких передбачається проведення занять і соціально-психологічних тренінгів. Фактично йдеться про формування психологічної готовності у засудженого до життя на волі.

Підготовка до життя на волі сприяє успішній соціалізації особи після її звільнення з місць позбавлення волі. Слід зазначити, що фактично кожна третя особа, яка звільнилася з колонії, потребує спеціальної психологічної допомоги.

ВИСНОВКИ ДО П'ЯТОГО ПИТАННЯ. Ресоціалізація особи засудженого полягає у формуванні законослухняної поведінки для життя на волі, зміні особистісної спрямованості, відновленні раніше порушених соціальних якостей особи, здійсненні необхідної психокорекції. Важливим завданням пенітенціарних установ є підготовка засуджених до повернення на волю, включення їх у нормальне життя суспільства.

ВИСНОВКИ З ТЕМИ:

У процесі розвитку юридичної психології з неї виокремилася така галузь, як пенітенціарна психологія. Цю галузь ще називають виправно-трудовою або кримінально-виконавчою психологією. Пенітенціарний означає такий, що стосується покарання, виправний, тюремний.

Специфіка об'єкта пізнання, обумовлена складним характером питань, пов'язаних із процесами корекції засуджених, своєрідність методів вивчення їхньої особистості і психічних процесів, що відбуваються в період відбування покарання, розгляд інструментів вивчення особистості засудженого і методів виховного впливу стали підставою для виділення окремої галузі юридичної психології — пенітенціарної психології.

Найбільший інтерес для дослідників у сучасних умовах становлять ті проблеми пенітенціарної психології, що стосуються особи засудженого, його психологічних і кримінологічних характеристик, станів, пов'язаних з ізоляцією від суспільства, його ставлення до вчиненого, своєї вини, вироку (справедливий, несправедливий). Важливе значення має також вивчення питань формування формальних і неформальних колективів засуджених, так званих мікрогруп, з різною соціальною і криміногенною спрямованістю, закономірностей їх утворення, позитивного або

негативного впливу на осіб, які входять до їх складу. Особливе місце у пенітенціарній психології посідають питання розробки методів психологічного впливу на засуджених і його різних форм стосовно окремих осіб або мікрогруп, їх ефективності. Важливим завданням пенітенціарних установ є ресоціалізація засуджених, формування законослухняної поведінки для життя на волі.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДАНОЇ ТЕМИ

При вивченні даної теми необхідно засвоїти поняття: «особа засудженого», «колектив засуджених», «методи впливу», «виправлення», «перевиховання», «ресоціалізація».

Доцільно опрацювати рекомендовану літературу за формами, які обираються самостійно, а саме: конспект, тези, план, таблиця, схема, висновки, тощо. Можна порівнювати зміст матеріалу з питань теми в різних джерелах.

Для вдалого засвоєння цієї теми, здобувачам вищої освіти рекомендується звернутись не лише до базового (обов'язкового) списку літератури, а й до інших наукових джерел, які можна знайти у бібліотеці університету. Під час розгляду теми, слід, також, використовувати наукові праці як українських, так і зарубіжних вчених.

З метою засвоєння основних теоретичних положень теми, усвідомлення її актуальних проблем і пошуків їх шляхів вирішення:

1. Визначте основні завдання пенітенціарної психології.
2. Доведіть, з якими науками найтісніше пов'язана пенітенціарна психологія.
3. Поясніть специфічні особливості методів впливу на особу засудженого.
4. Охарактеризуйте специфічні особливості колективу засуджених.
5. Доведіть, як соціальна ізоляція впливає на особу засудженого.
6. Розкрийте співвідношення понять «виправлення», «перевиховання», «ресоціалізація».
6. Розкрийте співвідношення понять «виправлення», «перевиховання», «ресоціалізація».